Poštarina plaćena u gotovu

Cijena 10 Din

Hrvatska Prosvjeta

GOD XXI

4

1934

HRVATSKA PROSVJETA

GOD. XXI. ZAGREB, TRAVANJ 1934. BROJ 4

PETAR GRGEC:

UZ DVADESETU GODIŠNJICU MATOŠEVE SMRTI

U ostavštini pokojnoga dra Petra Rogulje sačuvala se liječnička svjedodžba, izdana 8. siječnja 1915. od bolnice milosrdnih sestara, a potpisana od tadašnjega primarnoga liječnika dra Mašeka. Početak svjedodžbe glasi: »Petar Rogulja, 26 god., rodom iz Sarajeva u Bosni, nadležan u Zrinju, kotar Dvor, Hrvatska, bio je u ovoj bolnici od 17. III. do 15. V. 1914. ...«

Rogulja je dakle zabilježen u bolničkoj kancelariji, da je došao u bolnicu točno na dan smrti A. G. Matoša (zapravo bio je u bolnici najmanje jedan dan prije toga). Zvanjem je bio urednik »Riječkih Novina«. Kao pravi novinar, koji je svuda putovao s blokom papira za bilješke, odmah se zanimao za posljednje Matoševe dane. Sve je popisao, što je saznao, i svoj je izvještaj objelodanio u 5. broju »Hrvatske Prosvjete« g. 1914. na stranama 269. i 270. Čudnovato, da se taj članak, koji ima vrijednost prvorazredna svjedočanstva, u svim studijama o Matošu prešućuje. Ne spominje ga ni dr. Mihovil Kombol u bibliografskim bilješkama, kojima je popratio »Antologiju novije hrvatske lirike«, iako on znade i za neke manje važne članke, u kojima se ne govori o Matošu iz autopsije.

Na početku svojega izvještaja piše Petar Rogulja: »Slučajno sam bio u istom odjelu, gdje i on, pa sam u jutro uz pratnju milosrdnice pošao s još jednim drugom u gornji kat, da vidim pokojnika. Na postelji je ležalo pokriveno truplo, koje bijaše tako maleno, te mi se u prvi mah pričinilo, da je postelja prazna. Milosrdnica podigne pokrivač, a pod njim se ukaza glava zamotana u bijeli zavoj, kroz koji je provirivala mjestimice tamnosmeđa kosa. Iz samrtnički žutog lica virilo je jedno na pola otvoreno oko, preko kojega se već prevukla blijeda mrtvačka mrena. Brada je bila neobrijana i rijetka. Jastuk i zavoj bijahu krvavi, te se jasno moglo opaziti, kako su mu u posljednji čas zavoj razvezali, da se bolesnik ne bi zagušio.«

Od podataka, koje navodi Petar Rogulja, najznačajniji je onaj o Matoševoj ispovijedi prije smrti. Matoš je najprije odbijao ispovijed. Jedino je svojoj paziteljici sestri Joviti rekao, da će se ispovjediti, ako ozdravi. No kad je bolest postala kritična, uspjelo je duhovniku bolnice Kroderu, koji ga je često pohađao, da ga nagovori na izvršenje te kršćanske dužnosti. Rogulja izvješćuje o tom ovako:

»Na večer prije 8 sati pohodio ga je bolnički duhovnik. Našao je kraj njega njegovu gđu. majku pa se na nju obratio, da djeluje na sina, što je ona i učinila. Iza toga se okrene svećenik bolesniku pa mu konačno

reče: »Dakle, ako se želite pomiriti s Bogom, dajte mi ruku.« Bolesnik je neprestano gledao u svećenika, a onda je prihvatio pruženu desnicu i objema ju rukama stisnuo. Svećenik reče na to, da će iza 8 sati doći i obaviti svete funkcije. No već prije poručio je Matoš po nj, i on je odmah došao. Pošto se svi nazočni odstraniše, obavio je Matoš skrušeno i sklopljenih ruku ispovijed. Svećenik mu je u nazočnosti majke, brata i jedne milosrdnice podijelio posljednju pomast. Matoš je sklopljenih ruku ležao i poljubio raspelo, što mu ga ispovjednik pružio.«

Neke je vijest o Matoševu pokajanju na smrtnoj postelji iznenadila, a neke nije. Iznenadila je one, koji su poznavali Matoša prije pet šest godina i prije. Tada je Matoš slavio Renana, Voltairea i sve proroke revolucije. S Kranjčevićem je gledao u Kristu vođu francuskih jakobinaca. Mariju je Bistricu prikazivao kao običan vašar, a u svećenicima je volio gledati poklonike boga Dioniza. Jednom je i Mariju nazvao Venerinom kćerkom. No posljednjih je godina postajao malo pomalo sve veći štovatelj produbljenoga katolicizma. Kao uz inat liberalcima Lunačekova soja divio se duhovnim vježbama sv. Ignacija i spiritualnoj misiji katoličke Crkve. Najviše se približio katolicizmu esejem »Ljudi i ljudi«, koji je štampan u »Obzoru« g. 1913. Navodim neke odlomke iz toga eseja. Matoš veli:

»Nauka je doduše stvorila čudesa moderne mehaničke civilizacije, ali je kod podizanja materialnog blagostanja sasvim smetnula s uma više idealne potrebe duše, te se sa svih strana tuže na propadanje estetičkih, etičkih i religijskih vrijednosti.«

»Nauka, već samom svojom jezgrom stvar elite, predmet odabranika, dođe u masu, na tržišta, kao biser pred svinje, oduzevši nižem, običnom, nenaučnom čovjeku sve njegove primitivne vrijednosti, ne mogući ih zbog njegove nesposobnosti zamijeniti čime boljim, stvorivši tako kulturno barbarstvo, nesređenost, bolest i užasnu pustoš usred najveće civilizacije i kulture. Srušilo žrtvenike, ugasnulo svjetlo, ostavivši puk u debelom mraku, sa ciljevima, što ih mogu vidjeti tek oči odabranika. Dospjelo se do ordinarnog egoizma i materializma. Iz zoologije konstruirala se etika. Cijela ta kritika svršila je sa cinizmom, sa moralom životinje. Borba ideala i ideja svršila se borbom interesa, borbom ekonomskom. Umjesto Boga navališe na oltar staro zlatno tele. Trbuh, materialni interes se kao u priči onog rimskog senatora i u »naučnoj« bajci Karla Marksa proglasio zamjenikom duše i stožerom ljudskog života. U učenom barbarstvu tih optimističkih racionalista najbolje duše vijeka padoše u najcrniji pesimizam.«

»Vječna je zasluga kršćanstva, što je dokazalo usuprot poganskim mudracima, što kao Sokrat smatrahu tek estetičnog, dakle kultiviranog čovjeka sposobnim za viši, za idealni život, da tim životom može živjeti svaki, pa i najprostiji. Ne može svaki postati pjesnik, naučnjak ili junak, ali svaki može, osim atavističkih žigosanih iznimaka, osjetiti u sebi Boga, načelo svjetskog reda i zakona, svaki može kultivirati svoju savjest, svaki može postati pošten čovjek. Dok kult energije i uma nije pristupačan svakome, genij dobrote je, kao dar suze, dan velikoj većini ljudi, pa je najveća krivica modernosti, što je baš tu najvažniju stranu duše i čovjeka najviše zapustila, te je moderan čovjek moralno siroče, a moderan život ilustracija bestijalnog egoizma i bestijalne borbe za bestialan život.«

»Dok je jedan Newton, Pascal, Pasteur, Renan, Darwin i Spencer duboko religijozan, danas licejke i brijački šegrti niječu potrebu vjere, pozivajući se — naravno — na Darwina ili čak na Büchnera.«

U takvim je mislima A. G. Matoša bilo još uvijek mnogo panteističkih, naturalističkih i relativističkih natruha, ali simpatije su Matoševe bile bez sumnje na strani katolicizma, i to ne onoga estetskoga katolicizma, što ga je slavio nekada u »Ogledima« pišući o Byronu, nego katolicizma volje, prakse, Božjih zapovijedi i crkvene evangelizacije. Izmirenje s Bogom u ispovijedi bijaše zato samo pročišćenje i najnužnija posljedica takvoga shvaćanja vjere.

Promatramo li čitav Matošev književni rad s ovoga njegova posljednjega gledišta, dužnost nam je da koješta u njem osudimo i proglasimo bezvrijednim i negativnim. I on je naime služio dugo vremena »modernosti«, o kojoj kaže, da je zanemarila dobrotu i učinila modernog čovjeka moralnim siročetom. Podavao se cinizmu, blasfemijama i preziru morala. Ali i pored tih nužnih »errata corrige« dobar dio Matoševih misli može biti i danas putokaz, kojim se smjerom imade razvijati hrvatska kultura. Sugestije svih naših protivničkih smjerova, vanredno jakih u predratno doba hrvatske antiteze, nijesu mogle da potpuno otkinu toga čovjeka od tradicionalnih hrvatskih vrijednosti. Svi smo prije rata bili skloni pesimizmu. Živjeli smo u prilikama, o kojima sam upravo u vrijeme Matoševe smrti pisao u »Hrvatskoj Prosvjeti«:

»Organizacija je hrvatskoga naroda danas takva, te nas drži u vječnom nezadovoljstvu, vječnim trzavicama. Umjesto da smo ujedinjeni pa da sami odlučujemo o svojim duhovnim i svjetovnim dobrima, mi moramo da razbacujemo svoje sile na pocijepana i sitničarska provincijalna gospodarstva. Najbolje naše položaje, titule i reprezentativna mjesta prema vanjskom svijetu zaprema još uvijek naša aristokracija, ali ona samo poput imele usisava najjače sokove iz našega narodnoga stabla, dok je svojim političkim, društvenim, prosvjetnim i ekonomskim tendencijama postala dio tuđega naroda. U nas se velik dio budgeta troši na prigušivanje i falzificiranje narodne volje, a najpotrebnije naše kulturne, trgovačke i narodnoobrambene institucije spadoše na niveau karitativnih društava te se uzdržavaju pretežito narodnom milostinjom. Eksistencije naših činovnika, trgovaca i obrtnika usredotočene su većinom u tuđinskim centrima, a neovisna nam je inteligencija još vrlo malobrojna. Četvrtina se hrvatskog naroda potuca po tuđinskim ugljenicima i tvornicama, a kod nas najbolja mjesta grabe tuđinci. Svemu se tomu mi opiremo težeći za slobodom pa izumiremo ili pobjeđujemo osjećajući, da je teško na ovoj potresnoj zoni, koju nazivamo Hrvatskom, stvoriti jak i ujedinjen nacionalni organizam.«

U svakom je predratnom Hrvatu bilo barem nešto Kranjčevića, koji je u crnoj slutnji maštao o vremenima, kada će tuđinci iskapati u našim krajevima hrvatske kosti i govoriti: »To su kosti pretpotopnog magareta!« Jedni su svoj pesimizam ispovijedali otvoreno, a drugi su ga maskirali kojekakvim »širim podnicama« i programima, koji su u teoriji bili lijepi, a u praksi su proizlazili iz malodušnosti i nestašice pouzdanja u se i u svoju snagu. To je bilo vrijeme, kada su se imenice »spas« i »svjetlost« stavljale u ovisnost o svim susjedima i o svim mogućim oznakama mjesta, vremena

i načina, a na dnu svega vidjela se ipak resignacija i desperacija. Velika je zasluga A. G. Matoša, što je on u takvo doba bio propovjednik optimizma. Naša energija postoji! govorio je on, a najbolji dokaz te energije vidimo u tom, što jošte živimo i što u nama unatoč tolikomu broju Ivica Kičmanovića, Grga Čokolina, prijana Lovra, Radmilovića, usahlih vrela, mrtvih kapitala i propalih dvora imade još uvijek borbenosti i volje da stvaramo na svojem zemljištu svoju kulturu!

U početku je najviše pisao o stranim evropskim književnicima. Simpatije su mu u čitavoj biblioteci progutanih pisaca bili Stendhal, Byron, Baudelaire, Barrès, a antipatija među ostalima i Tolstoj. Poslije se sve više obraćao domaćim sadržajima. Htio je da spase od prezira čitavu jednu tradiciju, zato je u doba hrvatske depresije sakupljao nove karakteristične boje i linije, da u ljepšoj inscenaciji i u življoj privlačivosti sinu pred nama »naši ljudi i krajevi«. Njegovi pejzaži iz Zagorja i Turopolja sačuvaše doista ljepotu Mihanovićeve himne i vedro oduševljenje Gajeve i Šenoine romantike. Pretjeravao je (a koji pisac ne pretjerava?), znao je od neznatna seoskoga puntara stvoriti Tirteja, Leonidu i Gupca. U prošlosti često nije znao pronaći upravo najglasnija svjedočanstva o hrvatskoj časti. Njegova je tradicija ostala krnja, jer nije dovoljno poznavao hrvatskih duhovnih epopeja, a i zato, jer se u shvaćanju vjere povodio dugo vremena za onom »modernošću«, koja je i onda, kada je imala volju da priznaje i hvali, ipak potcjenjivala ulogu i zasluge katolicizma u hrvatskoj povijesti. Ali unatoč svemu tomu njegov je glas bio glas čovjeka, koji se nije podavao časovitoj klonulosti, već je gledao razvoj stvari s trajnijega stajališta.

Danas, poslije dvadeset godina, kada su se pretpostavke nekih njegovih protivnika pokazale iluzijama, možemo biti pravedniji prema njemu. Njegov nam se lik čini veći i pozitivniji. Prigovarali smo mu, da je prevrtljiv, jer je mijenjao časopise i novine, u kojima je surađivao. Neki su se spoticali o njegovo beskućništvo i njegovo nesvršavanje škola. Najviše mu se zamjeravalo, što je znao mijenjati vrlo naglo kritičke sudove ne samo o pojedinim piscima, nego i o jednom istom djelu. Znamo, da je katkada zalutao i u ona područja duševnoga stvaranja, kamo nije bio pozvan po svojoj kvalifikaciji. I pamćenje ga je katkada izdalo, pa zato nalazimo kod njega tvrdnje, da se sv. Antun Padovanski slika sa svinjom, da se Ikar utopio u Libiji, i druge takve omaške. Takvi nedostaci čine, da je njegov talenat dao često i prilično slaba djela. No kad uzmemo u obzir, da je i on morao proživjeti istu književničku tragiku, koja nije dala ni Vrazu ni Botiću ni Kovačiću ni nekim drugim hrvatskim piscima, da steknu svojom sposobnošću stalan društveni položaj, onda će nam mnoge njegove formalne nesavršenosti manje bosti oči. Žalosno je, da ni najdarovitiji naši književnici ne mogu osigurati svoju eksistenciju kao književnici, već moraju katkada ići stazom svojih starih prethodnika, koji su varnice svojega duha prodavali u svakojakim drugim zvanjima počevši od hofnara pa do narodnih guslara ili u najnovije vrijeme novinara.

U čistoj beletristici bio je Matoš previše subjektivan. Znao je krasno govoriti i donijeti duhovitih dijaloga i opisa. Ali iz svih njegovih osoba viri uvijek on sam. Svi njegovi junaci i junakinje u pripovijetkama imađu

njegove manire u osjećanju, u razmatranju i u simpatiji prema paradoksima. Oni navaljuju na nas bujicom riječi, filmom tek nabačenih, impresionističkih slika i reminiscencijama iz književnosti ili iz dnevnih događaja domaćeg i međunarodnog života. Zato neke njegove aluzije i isporedbe, koje su bile previše vezane uz predratne aktualne teme, danas više nijesu većini čitalaca nimalo razumljive.

Najsnažniji je Matoš u pejzažu, eseju i u fejtonu. Imao je vrlo oštar estetski sud. Poslije Markovića, Šrepela, Hranilovića i Jakše Čedomila učinio je on hrvatsku kritiku umjetničkim područjem navrativši je time ponovno u onu kolotečinu, kojom ju je bio poveo Šenoa. Premda je u kritici imao vrlo ranjavih mjesta radi toga, što se dao zavoditi osobnim, stranačkim i drukčijim simpatijama ili antipatijama i što se previše pouzdavao u citiranje napamet, ipak se dr. Branko Drechsler, Milan Marjanović i Vladimir Lunaček nijesu mogli s njime hvatati u koštac, jer nijesu imali njegove pjesničke tankoćutnosti, polemičke spretnosti i dosjetljivosti. Matoš je imao mnogo duha, i da je bio katkada dublji i objektivniji, bio bi naš najsjajniji polemičar.

Stil mu je (gdje ne prelazi u maniru, baroknu prenatrpanost i izvještačenost) blještav, paradoksalan, nervozan. Na žalost gdjekoja njegova stranica nije ništa drugo nego nabrajanje imena, za koja bi već danas trebalo pisati veće komentare od samih njegovih rasprava. Tko bude htio da ga potpuno kontrolira, morat će pročitati čitavu biblioteku stranih, osobito francuskih pisaca. Svakako se već na prvi mah opaža, da je u njega bilo više smionosti i temperamenta nego sintetičke snage. Preopširno nabrajanje i nagomilavanje znak je, da nije imao uvijek dovoljno jezgrovitosti. Htio je da mjeri svoju snagu s prvim evropskim književnicima, ali nije mogao uvijek da dostigne svoje uzore.

Čini se, da je Matoš previše cijenio svoje lirske pjesme. Govorio je, da piše dobre stihove za dobre uši. Doista, neke će mu pjesme (kao na pr. »Utjeha kose«, »Zvono«, »1909.« i »Jesenje veče«) ostati zajedno s njegovim probranim pejzažima, fejtonima i esejima klasični prinosi za sve hrvatske antologije i hrestomatije. Ipak se u većini ostalih pjesama osjeća neka usiljenost, izvještačenost ili trivijalnost. Njegova inače krasna pjesma »Gospa Marija« sva je iskvarena stihom: »Kada ću za plotom možda krepati«. A ovakve se neukusnosti javljaju u Matoša dosta često.

Rijetko koji noviji hrvatski književnik nije stajao pod utjecajem A. G. Matoša. Nasljedovali su ga stilom, polemičkom dijalektikom i bohemskim životom naročito tako zvani grabancijaši, od kojih su neki prihvatili samo loše Matoševe osobine te su u kavanskom dimu izgubili smisao za ozbiljan rad. Drugi su se opet uzdigli do većega artističkoga savršenstva, ali Matošev temperamenat vrši još uvijek snažnu sugestiju na njihov svijesni život. Među izgrađenijim hrvatskim književnicima mnogo su poprimili od Matoša Ljubo Wiesner, Tin Ujević, Nikola Polić, pokojni Narcis Jenko, pokojni A. B. Šimić, Miroslav Krleža i Nedjeljko Subotić.

Matoša uopće moramo ubrajati među najznamenitije i najsugestivnije hrvatske književnike novijega vremena. On se poslije Šenoe najviše dojmio svih ljubitelja tradicije.

IVO LENDIĆ:

PRODUHOVLJENJE MOGA TIJELA U ČISTOĆI APRILSKOG VJETRA

U ovo jutro tako sam lagan
da me bez muke vjetrovi nose,
od rane svježine trava drhće
a cvijeće puno rose.

Tek nadošle zrake bljesnuše sjajem
u svim bojama spektra.
Duh bi se htio otrgnut tijelu
i postati drugar vjetra.

Livade kite briljantima
svoje zelene prsi.
Oči me bole od oštroga sjaja;
tijelo mi astralni prožimlju srsi.

I ćutim: sve više nestaje tijela,
moja je sjena sve manja, sve tanja.
(Ne znam, da l'mi to suza il' rosa
na trepavici sanja).

Svoje se potpuno odričem volje
i puštam se da me vjetrovi nose.
Od ushićenja trava drhće
a cvijeće puno rose.

(U sanatoriju na Uskrs 1934.).

JERONIM KORNER:

MJESEC ČITA PRIČE

Bajka o mojoj smrti

I

Idem kroz žuto žito
i znam, umrijet ću sad,
kad s gore bude čito
priče mjesec mlad.

On čitat će lijepe bajke
o kojima žubore vrela,
o kojima luduju hajke
vukova iznad sela.

O neka mi sklopi oči
to pričanje blago, tiho,
kad vjetar bude u noći
tanano žito njiho.

II

Odnijet ću vlažan sjaj,
što srebri njene kose.
Odnijet ću žito, gaj
u dahu noćne rose.

U svojoj ću odnijet zjeni
mjesec žut i blag
i njezin osmjeh sneni
i pogled dug i drag.

Nada sve njeno lice
kad bijah tužan, svet,
a pred nama je nice
pao sa voćke cvijet.

III

Kad prospem svoje snove
ko na vjetru vlasi,
odnijet će ih sove
i tihog vjetra dasi.

Pričat će ih srne
i vitki, žuti jeleni
i gore plave, crne
i doci žuti, zeleni.

A u noć se krade
pjesma tihe jeze.
To plaču sasvim mlade,
mlade, bijele breze.

IV

Njezin krevet resi
stručak žutih vlati.
Rosa mu se krijesi
kad ga mjesec zlati.

To ona roni suze,
što nose oka sjaj,
jer moju mladost uze
mjesec, žito, gaj.

A šturci kada zriču
mjesec priča tiše.
On imade priču
jednu tužnu više.

PO USKRSU

Krist u društvu apostolâ blagosliva njive i trave

Još mi pričaju trave
da je Krist uskrsnuo.
Svježa je spomen njina
na bijeli plašt uskrsnuća.
Šapuću ljubice plave
o čaru bijelog krina
pune ganuća.

Jedna je zvijezda pala,
srebrom rasporila nebo.
Čujem korake u noći
i blagoslov njivâ i travâ.
Zvijezda je srebrna, mala
otvorila svoje oči
i blista
iznad glavâ.

PROPOVIJED NAD NJIVAMA

O Spasovu danu

Propovijed iznad njivâ
slušo sam ja u tami.
»Ja sam život i uskrsnuće!«
»Uzdajte se u mene!«
Ganulo se polje i mlada, mlada iva,
a suze sjajne, vruće
natopiše moje zjene.

Šaptala su polja i vode plave:
»Uskrsnuće! život! uskrsnuće!«
A tad ih je Krist blagoslovio
i nestao u sjaju zvijezdâ.
Svu noć su za njim
čeznule trave
i kad ih je dah jutra ovio
plakala su gnijezda . . .

K. RIMARIĆ-VOLINSKI:

NACIONALSOCIJALIZAM

(Svršetak)

Ova dva sloja su bili barem tako daleki jedan *od drugog, kao dvije rase u Günther-Fischerovoj teoriji.* Kod plemstva je prevladavao dolihocefalni nordijski tip (bilo od iskonskih Slavena i Varega, bilo zbog miješanja s novijim doseljenicima od Petra I. nadalje). Kod seljaštva i (malobrojnog) građanstva — očito tip »Ostrasse«. Ali ujedno nama se čini da čim dalje se udaljujemo od početnih godina prevrata, tim više opažamo na slikama iz sadašnje Rusije (među ambasadorima, piscima i funkcionerima) opet tipove, koji se mnogo više približavaju nordijskom nego tipovi »prvog saziva« iz god. 1917.—1919. Vrši se — sasvim nesvjesno, — neka rasna selekcija, naprosto zato, jer i u samom proleterskom i bliskim slojevima niže jedinke ustupaju mjesto višim.[23]) Bez nepotrebnog zavlačenja rasprave o ovoj temi, dosta je za nas da konstatiramo, da često puta i *klasa* ima svojih anatomsko-fizioloških osobitosti.

*

Mogu li se postaviti (konfrontirati) dvije znanosti: *antropologija-etnologija* s jedne i *nacionalna ekonomija sa sociologijom* s druge — u neprijateljski stav jedna contra drugoj? [24]) Mislimo, da je to *očiti apsurd,* naročito, kad se uzme, da objektivne činjenice, na kojim se bazira i jedna i druga izgledaju *nepobitne i dosta eksperimentalno provjerene.*

Kao što »rasisti« *ne mogu dokazati da ne postoje klase* (kapitalista i proletera (eventualno i druge: Kleinbürgentum, seljaštvo), tako i »marksisti« sviju nijansa *ne mogu dokazati da ne postoji nejednakost rasa,* čak i ako promatramo samo jednu klasu; ne mogu također prvi dokazati da ne

---

[23]) Izraz ove nesvjesne težnje jest nova Staljinova krilatica o apsurdnosti »uravnilovke« (opće nivelacije). Sigurno će se doći i do svjesnog potpomaganja »soc. selekcije«, čak i u eventualnom »besklasnom« društvu.

[24]) Analogno tome, kako se hoće geologija postaviti contra teologiji (u izvjesnim krugovima). Imali smo priliku, da spominjemo ovu apsurdnu misao, da se konfrontiraju dvije grane znanja, koje nemaju ništa zajedničko; analogija nije, dakle, potpuna.

postoji klasna borba, a drugi — da nema rasnih suprotnosti. Ergo, treba naći neke »zagrade«, koje bi obuhvatile u jednoj sintezi i jednu i drugu teoriju . . .

*

Pređimo na *sociološke i ekonomske zasade marksizma*, da vidimo, što je tamo *nepobitno, a što labavo.*

Nakon tako zvanog »utopističkog« stadija (Th. Morus: Utopia-fantastični otok jednakosti) socializam je doživio u Saint-Simonizmu i Fourierizmu pokušaje neke idealističke konkretizacije (»phalanstère«); amo spada i pokušaj Isusovaca u Paragvaju. Bakunin i Proudhon su osnivači anarhističke struje.[25])

Ali, kako vele marksisti, podići socijalizam na naučnu visinu uspjelo je tek Karlu Marxu i Friedrichu Engelsu, premda je sam Marx radije zvao svoj smjer »komunizmom« a ne socijalizmom.[26]) Pod utjecajem Hegelijanstva, prihvaća dialektičku metodu (teza-antiteza-sinteza), prenoseći dialektički proces sa pojava logičkih na pojave materijalne (»bitak (subj.) određuje svijest, a ne obrnuto«.) Dakle zabacuje Kantov kriticizam obzirom na pitanje o noumenima i fenomenima (o ovom je rasprava »Einteilung zur Kritik der Hegelsch. Philosophie«); na osnovu toga tvrdi, da nagomilavanjem kvantiteta teza prelazi u antitezu, t. j. kvantitet prelazi u kvalitet. Onda se traži sinteza, koja, kada nastane, opet, kao teza, prelazi u antitezu i t. d. (Ovo hegelianstvo besumnje je najslabija strana te dogme). Odgovorivši tako na pitanje ontološko u smislu *»dialektičkog materializma«,* sva

---

[25]) Th. Morus (1478.—1535.): »De optimo statu rei publicae deque nova insula, Utopia« 1516.); Proudhon, Pierre Joseph 1809.—1865.; Babukin, Mih.: 1814.—1876. — »Fédéralisme, socialisme et antithéologisme«; Simon, grof. 1760. do 1925.: »Cathec. des industrielles« i »Nouveau christianisme« 1825.; Fourier, Fr. M. Ch. 1722.—1837.: »Theorie de l'unité universelle«. — 1841.

[26]) *Karl Marx* sin advokata (prijašnje prezime Mordechai) — rođ. u Trieru, 5. V. 1818, umro u Londonu 14. IV. 1883. Studirao pravo, historiju, filozofiju u Bonnu i Berlinu. 1842. g. — urednik radikalne »Rheinicshe Zeitung«. 1843. izdaje u Parizu »Deutsch-Französ. Jahrbücher«. God. 1844. osniva dnevn. »Vorwärts« i piše djelo: *Einleitung zur Kritik der Hegelschen Philosophie«.* 1845. — zajedno s Engelson: *»Die Heilige Familie oder Kritik der Kritischen Kritik«* — contra Bruno Baueru. 1845. zbog nekih istupa mora se seliti iz Pariza u Bruxelles. Tamo izdaje (1847.): *»Discours sur le libre échange«* i važno djelo: *»Misère de la philosophie. Réponse à la ,Philosophie de la misère' de Proudhon«.* 1848. god. na čelu radničkog pokreta. S Engelson izdaje *»Das Kommunistische Manifest«,* gdje daje obrazloženje svom *»materijalističkom shvaćanju historije«.* 1. juna 1848. izdaje »Neue Rhein. Zeitung« u Kölnu. Inače, poslije febr. revolucije stoji ni čelu tajnog kom. saveza — kao diktator. 16. maja 1849. — prognan iz Pruske, ide u Baden, Pfalz — onda u Pariz i London. Piše: 1852. — »18 Brumaire des Louis Bonaparte, 1859. — »Zur Kritik der Polit. Ökonomie« (marks. teorija o vrijednosti i o zlatu). 1864. osniva u Londonu »Međun. Asocijaciju Radnika«. Marx je na čelu društva do 1872. (to je zametak Internacionale). W. Liebknecht osniva pod Marks. vodstvom »soc.-dem. stranku«. Ova stranka se stapa s Lassalevom strankom 1875. Glavno djelo: *»Kapital. Kritik der polit. Ökonomie«* 1867., još 2 djela: II.: Der Zirkulationsprocess. d. Kapit. (1885.); III.: »Der Gesamtprocess der Kapitalistischen Produktion (1894.). 2 i 3 izdato poslije smrti Engelsove i dr.

svoja dalnja razlaganja osniva na toj bazi. *Ova baza ostaje i sada glavnom dogmom svију vrsta marksizma.*. Razumljivo je, da sve *ideje* marksizam svodi na refleks materijalnih prilika. Štaviše: moral i etika su, po Marksu, nadgradnje (Überbau) nad ekonomskim činjenicama (Unterbau), dakle su relativne, jer čim se promjene ekonomski odnosi u društvu — odmah se stvara *nova etika i nova ideologija*. Ne treba ni naglašavati, da po Marxu i religija (pojam o Bogu, o besmrtnosti duše i t. d.) sve su same ideološke projekcije materijalnih (ekonomskih) odnosa. Obzirom na historiju smatra da su svi događaji prouzrokovani *relacijom produkcionih odnosa.*

Ova zadnja teorija je momentalno prihvaćena u hist. znanosti skoro općenito (katkad uz manje korekture: na pr., da jake ličnosti ipak utiču na tijek događaja i sl.) — Sve dosada navedeno, po našem, je tek »ideološka uvertira.«. Ono važno slijedi sada. — Promatrana u ovom svijetlu, historija se nama čini borbom klasa. U svakom stadiju prevladava jedan način proizvodnje, ergo i ona klasa, koja je s tim vezana. Ne upuštajući se u promatranje čitavog historijskog procesa, navešćemo ovo: po Marksu naše doba je doba kapitalističke produkcije. Ova ima tendenciju *nagomilavanju* kapitala u rukama što manjeg broja ljudi *(koncentracija* — trustovi, »čelični i automobilski kraljevi«); ova koncentracija vodi za sobom propadanje malog obrta i čak manjih tvornica; ovo dovodi do pauperizacije i *proletarizacije. Koncentracija* kapitala i *proletarizacija* ljudstva — to su historijski zakoni sadanjeg stadija proizvodnje — prema Marksu. Ali kapitalizam sam nosi u sebi svoju propast. Ovo proletarizirano ljudstvo će doći na vlast i učiniće da nestane kapitalističke klase kao takove. Ovo će biti *»Skok iz carstva nužde u carstvo slobode«*. Marx nipošto ne dopušta, da bi to moglo uslijediti *evolucionim* putom. On zamišlja taj skok kao *prevrat.*

Dalnja razlaganja o samom prevratu i ustrojenju novog društva — uslijed pomanjkanja točnih smjernica kod samog Marksa — pocijepaše Marksiste u više tabora. Najopćenitije je mišljenje o tome, da proletarijat, organiziran u svoju stranku, hoće dočepati se vlasti. Revizionisti (Bernstein i dr.) misle da bi to bilo moguće i bez krvi (pobjedom na parlam. izborima) — ekstremisti, naprotiv, smatraju, da treba uvesti *diktaturu proletarijata,* t. j. de facto, diktaturu stranke, jer, kako veli ruski komunist prof. Reisner: »mišljenje jednog organiziranog i svjesnog radnika Petra više je vrijedno nego mnijenje stotine neorganiziranih i nesvjesnih Ivana«. Otprlike iste misli navodi i Uljanov-Lenin i Buharin. Ta će diktatura trajati dok se ne unište svi ostaci kapitalizma i dok se ne utvrdi socialistička produkcja. Onda diktatura neće biti potrebna, a eventualno i sama država (koja nema druge svrhe doli »izrabljivanje« u kapit. doba, ili »izgradnju« — u socialističko). Apsurd je pripisivati marksistima neku »nacionalnu« (recimo, slavensku) ideju države, jer oni to smatraju pustom ideološkom metafizikom, stvorenom za *opsjenjivanje masa.* Poslije *izgradnje* nastaje doba *besklasnog društva* — eventalno, sreće čovječanstva. O tome, hoće li biti u tom besklasnom društvu kakvih sukoba i hoće li biti patnika — teorija šuti. Ali, dosljedno dialektici, trebalo bi dopustiti da i tamo nestanu procesi prelaza kvantiteta u kvalitet — teze u antitezu, jer proces se ne da zaustaviti . . .

Bitna oznaka Stalinizma od klasičkog marksizma je u pitanju, da li za stvaranje besklasnog društva potrebna je sva *»oikumene«* — naseljena oblast zemlje — ili je dosta neki ograničeni teritorij, na pr. Rusija. Stalin — dosta dvoumno — odgovara, da je dovoljan ograničeni teritorij, premda proces će se sigurno poslije proširiti i na *»oikumene.«*

*

Njemački »rasizam« prihvaća od Marksizma ideju o klasnoj strukturi društva i hoće da se smatra teorijom, stvorenom za radnički stalež. Teoretski, kao »socializam«, rasizam smatra da je »skok« izvršen i vlada u Njemačkoj pripada organiziranom radništvu (ali *njemačkom).* To je ujedno i teoretsko opravdanje diktature »nazi«, koji su, u njihovim vlastitim očima, reprezentanti baš onog radnog staleža *o kojem govori Marx.* Ergo, između *hitlerizma* i *stalinizma* — teoretski — ima ne samo *sličnosti,* nego, u nekom pogledu, i *identiteta.*

Što se tiče *metoda* — ovo ne spada u okvir ove rasprave; sumnje o iskrenosti također bi nas zavele ne stranputicu. Mi ne govorimo o *»politici«,* nego o *»smjernicama«* . . . Inače dosljedan Marx bi mogao reći: »ideologija je nadgradnja. U ovim prilikama njemački radnici, osjećajući vlast u rukama, uzmu ovaku (»Hackenkreuz«) zastavu. To ništa ne mijenja na stvari«. Dabome, *Hitlerovci* moraju dokazati, da su zbilja *radnici, a ne maškerata.* Ostaje dakle važan momenat. *Novo društvo, teoretski, počelo se stvarati. Protiv besklasnog društva mi nemamo ništa prigovoriti.* Šta onda?

*

Evo šta! Kod prosuđivanja marksističkih teorija o prevratu treba imati u vidu slijedeće točke.

Prvo. Uvađanje socijalizma i uopće provađanje u život onoga, što mi konvencionalno zovemo »sovjetska izgradnja« zahtjeva takvu masu *ekspirimenata,* da ta »izgradnja« *nipošto nije moguća bez spremnih kadara stručnjaka, inžinira, ekonomista, činovnika i uopće bez ljudi poštenih, časnih, stručno-naobraženih i inteligentnih.*

Pokus, kakav nama preporuča Moskva i kakav je tamo proveden — počeo se tim, da je gotovo čitav inteligentni sloj zbačen sa pozicija, protjeran i upropašćen; ovo je učinjeno na osnovi mišljenja, da se sav problem riješen time, da je ubijen car i provedena »hajka na buržuje«.

Drugo. Uvađanje tako krupnih reforama zahtijeva velik napor i samoprijegor. Kad bi je taj napor bio zahtjevan u ime poznatih, općenih ideala starije generacije (na pr. Bog, pravda, sreća domovine, sreća čovječanstva) — vjerojatno je, našlo bi se dosta sposobnih, poštenih i energičnih ljudi i među starim generacijama, koji bi rukovodili rad u ime časti, a ne prisilno.

Pokus, o kojem govorimo, počet je time, da su počeli proganjati *svakog, tko je imao drugčije ideale, nego »diktatura proletera«* ili čak *»proleterska osveta buržujima«* i tko nije slijepo vjerovao u samu i isključivu teoriju Marxa-Engelsa-Lenina.

Time su bili isključeni iz saradnje 90% inteligentnih, stručno-obrazovanih i časnih ljudi. Mjesto toga uveden je teror, prisilni rad G.P.U. . . . Rezultati su poznati.

Treće. Uvađanje socializma pretpostavlja oštar interes i pažnju *inostranstva* i simpatiju domaćeg seljaštva, jer potonje snabdijeva centrume kruhom.

Naš pokus počet time, da se vikalo »poplašićemo Evropu!«; seljake pak se tjeralo u prisilne organizacije, bez obzira na njihovu korist ili štetu; pri tome se nije mislilo na zadovoljenje zahtjeva seljaštva obzirom na prehranu. Manjak, nastao od takvog postupanja pokušavali su nadoknaditi kaznenim ekspedicijama i bezobzirnom propagandom »buduće treće«.

Kraće: mjesto da se okupe *zdrave snage* — one su proganjane. Svi aduti su bili — *socialno-loši* elementi.. *Rezultati su evidentni.*

*

Ali i tu i leži baš, po našem, glavna točka . . . Generalno dakle, govoreći, čitava je stvar u tome da dva problema stoje u svoj svojoj veličini — *prvi problem* — selekcije, i to ne samo općenite, u smislu suzbijanja degeneracionih procesa rase i uopće ljudstva na danom teritoriju, nego i *selekcije posebne: iz kojih će se izvora regrutovati ona elita, koja će voditi u novom društvu društvene poslove; i drugi problem: regulacija odnosa u njemu.* Jao društvu, koje će, nepažnjom ili nerazumijevanjem, prepustiti degeneracioni proces, da hara među ljudstvom; još više — *jao društvu ili državi, koja će prepustiti degeneriranom*[27]) *ološu da ravna poslovima, bez obzira, kojim i kakvim bi geslima, pogledima i inim razlozima se pokrivao:* u ovom ćemo slučaju vidjeti državne interese oštećene, zdrave elemente društva prignječene, blagajne bilo kakve i bilo čije, pokradene, teorije i smjerove upotrebljene samo kao paravane za gole instinkte pljačke, lopovštine ili mrskog osvećivanja. Onda ne će pomoći zakonske novele: svaki će se paragraf okrenuti u korist lopovske družbe, koja će sve znati iskoristiti, samo da ne siđe sa zauzetog položaja . . . Današnja slika zapadne, srednje, sjevero- i jugo-istočne Evrope pokazuje masu primjera ovakvog gospodarenja, pseudo-elite.

A naročito, kod procjenjivanja potrebe i historijske nužde različitih političkih i socialnih preokreta, revolucija, reforama, revizija ustava, granica i t. d. ne smije se da ne pazi na to, kakva može biti stvorena konjunktura i ne bi li ta konjunktura dovela do skroz negativnih rezultata. S ovoga gledišta neke težnje, same po sebi pravedne i opravdane, moraju biti pomno prosuđene, prije nego će njima biti dat »placet«. Takvo je, na primjer, pitanje o kolonijama.

Ta znamo što se događa u republici Liberiji: osnovana na nekom filantropskom idealu i na geslu »slobodne države crnaca« — pretvorila se u trgovačko poduzeće za trgovinu robljem i otrovima, a socialno — u vladu lopova-crnaca u cilinderima nad primitivnim čoporima crnaca bez cilindara i bez hlača . . . A i među bijelcima — zar faktičnom proleteru nije konačno svejedno, tko ga tjera na prisilni rad ili primorava da skapava od gladi — čovjek u uredu pod dvoglavim orlom ili pod privatnom firmom domaće ili tuđinske veleindustrije — ili čovjek u kancelariji pod srpom i čekićem . . .

*

27) ili ološu iz još nerazvijenog sloja.

Drugi je problem — *problem regulacije odnosa* u društvu. Komponente su svakog društva — elementi »rase« i »klase«. Što su ipak *rasa* i *klasa?* To su »differentiae specificae« i nekog »genus proximuma«. Taj »genus proximum« je *čovječanstvo.* Koligod postoji, kako ispravno tvrde i rasističke i marksističke teorije — borba među dijelovima ljudstva — toliko postoji i potreba nekog sređivanja. Apsolutno neću da tvrdim tezu o »saradnji klasa«. Klasa je samo jedan stadij a i teško je provesti »saradnju« janjeta s vukom. *Dopustimo pobjedu jedne klase, one, koja naglašava kao cilj — »stvaranje besklasnog društva«. Vrlo dobro. Ali u tom besklasnom čovječanstvu će biti raznih zvanja* . . . Neki modus vivendi mora biti i onda. Naročito kad pozitivno znamo, da *jednakosti sviju ljudskih jedinki* neće nikada biti. Ergo, *potreban je regulator* odnosa među boljim i gorim, jačim i slabijim jedinkama.

Kakav drugi regulator može biti nego princip: poštuj i voli bližnjega svojega, kogod on bio, kao sebe! i ne ubij! Ne kradi! — i t. d. Dakle, opet se vraćamo na dekalog i na one osnovne istine, koje je već davno proglasio Isus iz Nazareta . . .

Mi stojimo zbilja pred ogromnim promjenama u strukturi društva. Na mnogim mjestima našeg planeta te su se promjene već i dogodile, (— dobro ili loše — drugo pitanje—). Zatvarati oči pred činjenicom smiješno je.

Shvaćati kršćansku »charitas« samo kao milodar sa stola »boljih« — »slabije stojećih« (»malim«, »sitnim« i t. d.) — nesavremeno je. Jer se ne zna, tko je sada »bolji«, a tko »gori«, tko je slabiji a tko je moćniji.

Nego treba nešto drugo. Imamo nepobitne činjenice, o kojima smo već dosta progovorili.

A što, ako propustimo »rasističku« teoriju kroz prizmu »charitatis«?[28]) *Tko je to pokušavao? I što bi bilo, ako bi se to pokušalo?*

A što, ako propustimo i sam marksizam kroz isti princip? Što će od toga biti?

Za pisca ovih redaka nema sumnje, da je u tome baš (i samo u tome) ključ sređivanju ako ne prilika u svijetu (to se ne da učiniti samo principima) — onda svakako onog etičkog kaosa, koji vlada u glavama iskrenih ljudi, koji žele maksimum dobra, koji je postiživ na ovoj i ovakoj zemlji, i u milieuu ovog i ovakvog ljudstva. Apsolutno dobro na zemlji — to je već eshatološki problem, i u ovu raspravu nikako ne spada . . .[29])

28) Uostalom, zovite taj princip »kršćanska charitas» ili kakogod vam drago — stvar se ne mijenja. U ovom slučaju najmanje bi bilo biti verbalist.

29) Post scriptum. Sav aparat mislî, koji sam upotrijebio u gornjem članku ima za svrhu jedno: *istinu-pravdu;* ikakvu vezu s kakvim »interesom« odbijam odlučno. Interesantno, što bi se moglo prigovoriti sa strane marksista *očevidnim* stvarima *gore* navedenim. Jedan odgovor predviđam: »Ovo je pokušaj stvoriti eklektičku ideologiju. Ideologija je *relativna stvar, kao i istina. Proletarijatu ova vaša istina nije potrebna*. . .« Ako je tako, onda mi je žao proletarijata . . . Ali šta ću: istina ostaje istina!

GABRIJEL POPOVIĆ:

NOCTURNE OP. 17

Svi su ga zvali »Orguljaš«. Poznavali su ga svi u tom mjestu, koje nije bilo veliko. Svake nedjelje i blagdana svirao je na orguljama u crkvi. Rado su ga slušali ljudi, jer je vrlo lijepo svirao.

Nedavno je došao u to mjesto, no odakle je došao i što je, nisu ljudi znali. Vidjeli su, da je mlad i pristao, ali o njegovu prijašnjem životu nisu ništa znali. Bio je mučaljiv i živio je sam za sebe. Ni s kim se nije družio. Iz svoje malene sobice, u kojoj je osim jedne postelje, stola i dvaju stolaca bio i stari pijanino, nije nikamo izlazio osim na šetnju i u crkvu. On nije nikome zalazio, a ni k njemu se je nitko usudio dolaziti. Ljudi su ga često čuli svirati na pijaninu i oni, koji koji su voljeli glazbu, stali su pod prozorima i slušali neko vrijeme, a onda se udaljili.

Njegova mučaljivost najviše je zanimala mlade djevojke. Bile su upravo srdite na njega. On im se sviđao po vanjštini, ali o njegovoj duši nije nijedna upravo ništa znala. Prolazio je kraj njih očima uperenim u daljinu. Njegovo indiferentno vladanje vrijeđalo je njihovu taštinu. Čudilo ih je to, da on ne će ni s jednom sklopiti poznastvo i udvarati. Makar je bio samo običan orguljaš, ipak su slutile, da on nije samo to. Njegov hod, kretnje imale su izražaj inteligentna, plemenita čovjeka.

Govorile su djevojke mnogo puta o njem i pokušavale riješiti njegovu povučenost. Jedna je rekla, da je nespretan, druga, da je sramežljiv, a pametnije se složile u tom da je sigurno razočaran u ljubavi, a to da je uzrok njegovu vladanju.

Rado su ga slušale u crkvi svirati na orguljama; iako nisu razumjele ljepotu kompozicija, ipak im se sviđalo njegovo sviranje, a osobito bi ga rado slušale, kad je sam svirao na konsekraciji. Mnogo puta bi zašle na kor među školsku djecu, koja su pjevala i gledale bi ga pozorno. Pratile su očima njegove kretnje ruku, ne bi li možda iz njegovih kretnja odgonenule njegovu povučenost, no sve uzalud. On je uvijek bio isti.

Dani su prolazili. Orguljaš je uvijek bi ojednak. Djevojke nisu mogle ništa doznati o njem, osim da uveče dugo svira na svojem pijaninu. Katkada bi ga čule gdje pjeva uz svoj pijanino, i opet bi slušale pod prozorima njegov ugodni glas.

Još dvije stvari doznale su o njemu djevojke, a to je: kako se zove i opazile su, da on svakog tjedna putuje do obližnjeg velikog grada i iz toga posljednjeg su zaključile, da sigurno ima u tom gradu svoju odabranicu. Prošlo je opet neko vrijeme, a u tom malom mjestu desila se neprilika. Umrla je jedina učiteljica glasovira naglom smrću, i djeca ostadoše bez učiteljice. Roditelji se zabrinuli koga da uzmu za učitelja djeci.

Djevojke su preporučivale orguljaša, misleći da će tim načinom moći o njemu nešto doznati.

»A zna li on dobro svirati na glasoviru?« pitali su roditelji.

»Zna«, govorile bi djevojke.

»Otkuda znate, da zna?«

»Mi smo ga čule, prekrasno svira«, rekle bi.

»Vi i tako ne razumijete glazbe. Za vas krasno svira onaj, koji jako tuče po glasoviru«.

Pametnije djevojke su dokazivale, da kad zna na orguljama svirati, zna i na glasoviru. To je slično. A na koncu je ljepše imati bilo i slabijeg učitelja, nego nikakva.

Uspjeh preporuke djevojaka je bio taj, da su tri obitelji pošle k orguljašu i uzele ga za učitelja glasovira djeci. Prva je bila bogata i ugledna obitelj R.

Bilo je upravo predveče. Lagani sumrak se spuštao na zemlju, a otac obitelji R. stupio je pred vrata orguljaševa. Iz sobe se čulo brujanje glasovira. Gospodin R. je stajao kratko vrijeme pred vratima i slušao, a onda pokucao.

Odgovora nije bilo, a udarci po glasoviru padali su i dalje.

Pokucao je drugi put jače i glasovir je utihnuo a čuo se glas »molim«.

Gospodin R. ušao je u skromnu malu sobu u kojoj je za pijaninom sjedio orguljaš. Pretstavili se jedan drugome, i orguljaš mu je ponudio stolicu.

»Hvala lijepa, ja vas ne ću dugo smetati, došao sam k vama s jednom molbom: Sigurno znate, da je umrla učiteljica glasovira, a djecu nam nema tko učiti. Imam malog sina i stariju kćerku, oboje dobro sviraju a, što je najglavnije, oboje imaju dar za glazbu i zato mislim, da nećete imati s njima mnogo posla. Platiti ću vam toliko koliko zatražite« dovršio je gospodin R.

Orguljaš se zamislio. Mislio je koliko ima tražiti za satove, a dalje se radovao, da će moći nešto i privatno zaraditi.

»Dobro«, odgovori orguljaš nakon kratke stanke. »Učiti ću ih pod istim uslovima, kao što se i dosada učili. A da li su vam djeca marljiva u glazbi?«

»Dosta su marljiva; mislim, da ćete biti s njima zadovoljni«, dovršio je gospodin R. i ustao. »U koje dane ćete dolaziti gospodine?« zapitao je dalje gospodin R.

»U utorak i petak od dva do četiri sata popodne, je li dobro?«

»Dobro«, odgovorio je gospodin R., pružio orguljašu ruku i pošao kući.

Kod kuće su ga radoznalo dočekala njegova djeca: devetnaestgodišnja kćerka Judita i četrnaestgodišnji sin Emerik.

»Tata, hoće li nas učiti taj novi orguljaš glasovir?« upitala su djeca.

»Hoće«, odgovorio je gospodin R. »ali je rekao ako ne budete marljivo vježbali, da će vas prestati učiti«, slagao je otac.

»Kada će doći na prvi sat?« pitala je Judita.

»U utorak u dva sata po podne«.

»A zna li lijepo svirati?« upita Emerik oca.

»Ne znam, vidjećeš«, dovršio je otac i otišao.

Došao je utorak, koji su djeca tako željno očekivala. Objed je već davno bio svršen. Otac i mati su čitali novine. Emerik je pisao svoju školsku zadaću, a Judita je svirala na glasoviru i s malom nervozom čekala novoga učitelja.

Već je minulo dva sata, kad je ušla u sobu sluškinja i najavila, da je jedan mladi gospodin došao i želi unići.

»Neka uniđe«, rekao je gospodin R.

Nije prošla ni jedna minuta, a orguljaš je unišao u sobu obučen u jednostavno odijelo. Gospodin R. ga je pretstavio damama.

»Izvolite sjesti«, ponudi orguljašu stolac mati.

Gospodin R. ga je ponudio cigaretom i započeo se je razgovor o kazalištima, o glazbi.

Čavrljali su tako neko četvrt sata, a orguljaš se digao riječima, da već treba započeti sa satom.

»Imate li dobro udešen glasovir?« upitao je orguljaš svoju novu učenicu Juditu.

»Upravo prije tjedan dana smo ga dali udesiti«.

Svi su zajedno pošli glasoviru i on je neko vrijeme ogledavao glasovir i onda sjeo, preletio nekoliko puta rukama po tipkama i rekao:

»Dobar glasovir, no molim tko će prvi na sat?«

»Ja«, rekla je Judita.

»Molim, izvolite«, rekao je orguljaš i uljudno umolio nazočne, da se udalje, jer da to smeta učenicu.

Ostali se udaljiše, a sat se započeo pregledavanjem škola za glasovir. Orguljaš je odredio, koju školu ima Judita svirati.

»Koliko godina svirate?« upitao je orguljaš.

»Ovo je sedma«.

»Molim vas zasvirajte kakav komad, ili etudu«.

Judita je promišljala neko vrijeme, a onda uzela note i zasvirala Hellerovu Tarantellu.

Orguljaš je gledao nju, gledao je njezine ruke, kako udaraju po glasoviru. Dugo je gledao njezine fine prste, gledao njezin prstomet po glasoviru i upro pogled u njezinu glavu, a njegove oči se zaustavile na njezinim krasnim crnim pletenicama, koje su spuštale niz leđa.

Judita, iako se nije okretala, ipak je osjećala njegov pogled na sebi, zbunila se i počela je nervozno svirati.

Orguljaš je to opazio i da je izvede iz smetnje, izvadio je iz džepa rupčić i počeo se njim brisati, a Judita, videći da se on više njom ne zanima, počela je opet svirati mirno.

»No dobro«, rekao je orguljaš, »molim dalje školu«.

»Imam li velike pogreške u sviranju«, upitala je radoznalo svoga novog učitelja Judita.

»Hm« osmijehnuo se orguljaš. »Vi ste sve žene tako radoznale. Moj je princip taj, da učeniku ne pokazujem direktno njegove pogreške, nego da mu ih neopazice popravim u podučavanju, jer se može dogoditi, da bi nekoji učenik izgubio volju za glazbu, kad bi mu se direktno rekle njegove pogreške. Taj je način bolji, nego da se otvoreno postupa. Svirali ste dobro, to vam je dosta, no još bolje ne bi škodilo«, dovršio je orguljaš.

Orguljaš je zadao Juditi lekciju, i tako se svršio sat. Zatim je došao na red Emerik. S njim je bilo slično.

Upravo su na stijeni u jedaćoj sobi odbila četira sata, a orguljaš se digao dovršivši svoja dva sata poduke, oprostio se i otišao.

Kad je orguljaš otišao, zapitala je majka Juditu:

»No, Judita, kako ti se sviđa tvoj novi profesor?«

»Još ga nisam pravo upoznala. Vrlo je mučaljiv, ali uči dobro«.

»A zna li dobro svirati?«

»Ne znam, nije ništa svirao, samo mi je pokazivao. Biće sigurno da zna«.

Tako se svršio razgovor o novom učitelju glasovira.

Odmah se po mjestu pročulo, da je novi orguljaš počeo učiti glasovir. Djevojke salijetale Juditu pitanjima o orguljašu. Mislile su da će sada nešto više saznati o njem, no Judita im nije mogla dati nikakvih točnijih informacija. Doznale su ipak djevojke, da on dobro uči glasovir i da je inteligentan. Zaključile su iz toga, da on nije običan orguljaš, nego da je sigurno siromašan učitelj glazbe.

Vrijeme je prolazilo, orguljaš je uvijek točno i jednako dolazio na satove. No u životu toga skromnoga i mučaljivog orguljaša dogodila se promjena. Nitko nije mogao opaziti te promjene na njemu, ali tko bi ga bio slušao uveče svirati za starim pijaninom, čuo bi, da taj stari pijanino daje iz sebe neki novi glas i melodiju. Taj stari instrumenat kao da je nanovo oživio. Te stare zarđale žice počele su davati od sebe glasove čudne, pune čuvstva i osjećaja.

A orguljaš? On nije više gledao u note kad je svirao, njegov pogled je bio uperen u vrh pijanina, no pijanina nije vidio. Svirao je više nego prije, no i njegova duša trpjela je više nego prije. Po ulici išao je još mučaljiviji, a kad je došao kući, sjeo bi i dugo, dugo mislio, i u tim mislima pošao bi pijaninu i dugo svirao.

Unatoč tomu dolazio je orguljaš na satove uvijek točno i savjesno, a svoje učenike podučavao je tako dobro, da su i sami roditelji, premda je to bilo kratko vrijeme, opazili uspjeh.

Jednoga dana došao je orguljaš na sat Juditi i k Emeriku nešto veseliji. Svi su se začudili tomu, jer su bili priviknuti na njegovo mirno i hladno vladanje. Odložio je šešir i počeo je Juditin sat.

Poslje otsvirane lekcije počeo je orguljaš Juditi tumačiti interpretaciju. I tim je bio sat svršen.

Poslije sata, Judita htijući ipak jednom čuti kako orguljaš svira, upita ga, da li je izašlo mnogo novih kompozicija.

»Dosta«, odgovorio je orguljaš.

»Da li su te nove kompozicije u istom stilu kao i stare?« produžila je lukavo Judita.

»Ne sasvim, ima jedna mala razlika, a to je kao neki prelaz k novoj, modernoj glazbi«, rekao je orguljaš.

»Molim vas lijepo, gospodine profesore, zasvirajte mi jednu takvu noviju kompoziciju«, rekla je Judita misleći da će titulom profesora umekšati srce orguljaševo.

Orguljaš se, opazivši Juditinu lukavost, nasmijehnuo, zatim sjeo uz glasovir, preletio nekoliko puta po klavijaturi i stao svirati.

Svirao je divno. A glasovir koji je osjećao umjetnički udarac ruke, davao je od sebe glasove pune čežnje.

Judita je stajala blizu orguljaša i slušala. U prvi čas bila je začuđena majstorskom tehnikom koju nije očekivala od običnog orguljaša, a zatim ju obuzelo neko čudno čuvstvo, i to čuvstvo, kao kad čovjek sluša umjetnika, koga razumije i čija čuvstva koja on predaje kroz glasovir, shvaća. Zamislila se, a prenula se iz svojih misli, kad je orguljaš dovršio .

»Prekrasan komad, molim vas, naručite mi taj komad. Tako je lijep«. rekla je Judita.

»Upravo vam odmah treba?«

»Radovalo bi me, kad biste mi ga donijeli«.

»No dobro«, rekao je orguljaš i pozvao Emerika na sat.

Poslije toga, djevojke su još više saznale o orguljašu, a to je, da on uistinu divno svira, što su priej toga samo nagađale. Sada su imale za to vjerodostojan izvor, Juditu.

Prošlo je par dana od toga časa. Orguljaš je opet došao na sat i donio sa sobom svoju torbu za spise.

»Sigurno mi nosite note?« upitala ga je Judita susretnuvši se s njim.

»Nosim«.

»Izvolite«, rekao je orguljaš i izvadio iz torbe par listova papira za note, ispisanog rukom i dao joj.

Judita je čudno pogledala ispisani papir a zatim upita:

»Kako to? nisam tim mislila, da mi vi to prepišete, nisam vas htjela tim truditi. Ja sam vas molila, da mi taj komad naručite«.

»Ja bih vam ga bio donio, ali ga nije bilo na skladištu, pa sam vam zato prepisao. Malenkost. To je bilo za sat gotovo. Mislim da ćete moći čitati«, rekao je ponešto zbunjeno orguljaš.

Judita je letimice pogledala note, pročitala naslov, koji je glasio: »Nocturne op. 17«.

»Hvala vam lijepa na trudu«, rekla je, odložila note, a zatim se prešlo na sat.

Emerik taj dan nije imao sata, jer je bio bolestan, i zato je orguljaš otišao ranije kući.

Judita je, oprostivši se s orguljašem, pošla natrag k glasoviru radoznalo, da li će moći svirati taj novi nocturne. Uzela je note u ruke i sjela k glasoviru. Opet je pročitala naslov, ali pod tim naslovom opazila je neka vrlo sitna slova. Počela ih je čitati. Bilo je napisano:

»Posvećeno gospođici Juditi«.

Kroz Juditino tijelo prošli su trnci, bila je zbunjena. Začuđeno je gledala u taj naslov i malenim slovima ispisane riječi: »Posvećeno gospođici Juditi.« Htjela je poći da mami pokaže, no odmah se sjetila, da je to kao neka tajna koju ne smiju svi znati. Još jedanput je pogledala naslov, zatim okrenula par listova i pogledala svršetak. Tamo je bio napisan datum 20. V. 1910. i I. N.

Toga svega nije Judiita očekivala od orguljaša. U prvi mah je pomislila, da je on to sigurno prepisao, no kad je dalje uspoređivala orguljaša s tim nocturnom, ta je misao iščeznula.

»Pa zašto je upravo meni posvetio taj nocturne?« mislila je dalje. »Moguće me ljubi? Ali ne. Kad bi me ljubio, on bi to već prije bio pokazao. Bio je uvijek tako hladan. To je sigurno iz uljudnosti. A možda ga je i prepisao. Tko bi razumio tog tajinstvenog čovjeka.«

Dugo je mislila Judita o krasnom nocturnu posvećenom njoj i godilo joj je da je taj tajinstveni orguljaš upravo njoj posvetio taj nocturne. Sakrila ga je i nije ga nikome pokazivala.

Došao je slijedeći sat, a orguljaš je nešto zakasnio. Zbunjeno se pozdravili Judita i orguljaš, a kad su bili sami kod glasovira, upitala je Judita orguljaša:

»Taj nocturne je vaša kompozicija?«

»Mislim da jest,« odgovorio je orguljaš.

»A zašto ste ga meni posvetili?«

»Zato, jer ste vi uzrok tomu nocturnu. Na vas sam mislio, kad sam stvarao tu kompoziciju. Da vas nema, sigurno se ni taj nocturne ne bi pojavio. Zato sam ga vama posvetio. Mislim, da se nećete zato srditi,« rekao je zbunjeno orguljaš.

»Molim, molim,« rekla je Judita i sjela za glasovir i započeo se sat.

Poslije Emerikova sata rekao je orguljaš roditeljima, da će na mjesec dana poći do obližnjeg grada, jer da ima tamo posla, te da za to vrijeme ne će moći davati sati.

»Šteta što odlazite. A ni u crkvi vas nećemo moći slušati. Požurite se natrag,« rekla je mati.

Orguljaš se oprostio i otišao. Drugi je dan potražio u župnika dopust na mjesec dana i otputovao.

Mjesec dana prošlo je brzo, a jednog dana zapitao je stari župnik svoga slugu:

»Petre, da li se vratio naš orguljaš?«

»Da, velečasni, upravo prije pola sata vidio sam ga gdje ide kući.«

»Idi k njemu i reci mu, da će sutra u šest sati popodne biti vjenčanje, neka dođe svirati.«

»Dobro,« odgovori stari sluga, i upirući se o svoju krivu batinu pođe orguljašu.

»Klanjam se,« reče stari sluga ulazeći u sobu orguljaševu.

»Dobar dan Petre. Što je novo?«

»Velečasni vam javlja, da će sutra u šest sati po podne biti vjenčanje.«

»Dobro, dobro, Petre, evo vam cigareta,« ponudi mu orguljaš cigaretu.

»Hvala lijepa,« reče stari sluga i otiđe.

Orguljaš je sjedio zamišljen. Duša mu je bila prepuna radosti. Ta on je postigao, što je htio. Njegova životna svrha bila je ispunjena. Bio je radostan, ali je i trpio od neke neizvjesnosti. Kad god je pomislio na Nocturne op. 17., zacrvenio se i počeo se nervozno namještati na stolcu, kao da hoće otresti sa sebe tu neprijatnost. Osuđivao je sebe radi tog nocturna, ali kad je pomislio na one duge osamljene noći, kada je s bolom stvarao taj nocturne, nije se osuđivao.

»Jedanput sam morao reći, dalje ne mogu tako. Pa neka bude što bilo. Ništa neće biti gore od ove neizvjesnosti,« promrmljao je orguljaš i pošao k stolu, uzeo omot i papir i stao pisati:

Mila moja mamice!

Kako je Bog dobar i velik! Kraj tako velikog mnoštva svoje djece, on ne zaboravlja svoje dvije malene duše. Dopušta na njih teška vremena i trpljenje zato, da im kasnije udijeli što veću radost. Gospodin Bog je uslišao Tvoju molitvu i ja sam svršio. Ispunila se moja i Tvoja želja.

Oh, kako bih rado, da sam sada uz Tebe. Čini mi se da bi, kad bih bio uz Tebe, moja radost bila još veća. Tako mi čuvstva radosti ispunjaju dušu, da bih najrađe pošao na ulicu i svu svoju radost izvikao pred cijelim svijetom.

Teško je biti samu, kad je čovjek radostan, a da nema s kime dijeliti svoju radost. Tu sam sam, nitko me ne razumije, a Ti jedina koja me razumiješ i ljubiš, Ti si daleko. Nikada možda nisam tako čeznuo za Tobom, kao sada. No pomoći si ne mogu. G. Bog je tako htio. Biće nam to veća radost, kad se vidimo, a to mislim da će biti za kratko vrijeme.

Ljubi Te Tvoj

sin.

P. S. Znaš, majčice, što je novo? Možda će se naša familija povećati. Toliko za sada, a kako bude u buduće, javiću Ti.

Orguljaš je zalijepio pismo i dugo sjedeći razmišljao. Svirati mu se nije htjelo, jer je posljednjih dana bio upravo izmoren sviranjem. Upravo je na župnoj crkvi staro titravo zvono odbilo dva sata u noći, a orguljaš se prenuo iz svojih misli i pošao spavati.

Spavao je tvrdo. Probudio se upravo kad je zvonilo podne. Ustao je, obukao se, bacio pismo na poštu i pošao u gostionu na objed.

Poslije objeda pošao je na svoju običajnu šetnju u polje. Hodao je po polju, sabirao cvjetove i promatrao mrave, kako marljivo nose sebi hranu. Bio je radostan, no u duši je osjećao neki nemir.

»Bože moj, mislio je u sebi, zašto sam tako nemiran? Da mi nije majka bolesna? Pismo njezino dobio sam jučer. Mislim, da je zdrava,« otjerao je od sebe te neugodne misli i počeo je misliti o Juditi i o nocturnu.

Sviđao joj se. Ona i ne sluti, što se dogodilo posljednjih dana. Da li me ljubi? Sigurno, kad je pocrvenila, kad sam joj dao nocturne. A pitala je da li je to moja vlastita kompozicija? Hm, nasmiješio se u sebi orguljaš. Ona misli, da sam ga prepisao. To je dokaz, da ona i ne sluti, što sam i tko sam. Ako me ljubi, to će se silno radovati kad čuje do čega sam dotjerao. Majka će je moja sigurno ljubiti.

Baveći se tako orguljaš svojim mislima najednom se sjetio, da je već vrijeme da pođe u crkvu svirati za vjenčanje. Pogledao je na sat, bilo je četvrt na šest. Požuri se kući, uzme preludije koje je obično svirao na vjenčanju, i pođe u crkvu, sjedne za orgulje i stade čekati.

Neko je vrijeme tako sjedio za orguljama, kad mu najednom zvonar javi, da svatovi ulaze u crkvu. Orguljaš otvori registre i počne svirati. Htijući znati, kada treba prestati, pogleda povrh orgulja u crkvu. Mladenci i svatovi stajali su već pred oltarom. Njegovo oko se najednom zaustavilo. Zaustavilo se na dugoj crnoj raspletenoj kosi mladenke.

»Tu kosu sam negdje vidio,« pomisli brzo orguljaš. I upravo u taj čas se okrene mladenka.

Orguljaš je protrnuo. U glavi mu se zavrti i on prestane svirati. Uhvati se za glavu i pogleda još jednom dolje.

Tamo pred oltarom stoji ona koju on tako ljubi, Judita.

»Kako to?« mislio je streľovitom brzinom. »Ona se udaje, a ja za to ne znam. Ništa mi nije rekla. Primila je moj nocturne.«

Iz tih misli prenuo ga je zvonar, koji je lupnuvši vratima došao na kor. Orguljaš se sjeti da je prestao svirati i, sabravši svoje misli, počne dalje svirati. No to nije bilo više pravo sviranje, to su bili neki nesuvisli glasovi. Nije ni mislio na to što svira i kako svira.

Došlo je vrijeme prisege i orguljaš je prestao svirati. Mladenac je prvi počeo govoriti prisegu. A kad je Judita počela govoriti riječi: Ja, Judita, uzimam... orguljaš je mislio da će poludjeti. Osjećao se osamljenim i ostavljenim u strašnom pustom kraju u koji još nikad nije stupila ljudska noga. Osjećao se zaboravljenim od svih, čak i od svoje majke.

Prisega je bila gotova. Orguljaševa druga duša, Judita, zaklela se da će biti vjerna i poslušna svome mužu. Orguljaš je imao kao po običaju svirati svadbenu pjesmu iz Lohengrina. Položio je prste na tipke, no oni su otkazali poslušnost. Mjesto svadbene pjesme počeli su svirati sasma drugu kompoziciju. Ta je kompozicija bila Nocturne op. 17.

I sigurno, otkada su bile načinjene te orgulje, nisu nikada prelile toliko čuvstva kroz sebe, kao sada. Te raznolike limene cijevi kao da su plakale, a svaki glas koji je prolazio kroz njih, bio je jecaj.

Nekakav silni val, pun tuge, izlazio je iz njih i činilo se da je i to hladno kamenje zidova, od kojih se odbijala tužna jeka, počeli stenjati od boli. Ljudi su plakali, a da nisu znali zašto. Ta oni su došli ovamo iz same radoznalosti, bez važnijeg interesa, a sada moraju plakati. Nitko nije zno, zašto taj plač? Nitko nije znao, da su dvije ruke i bol jednog nepoznatog čovjeka izmamili njihove suze na oči. Nitko nije slutio, da za tim starima orguljama sjedi umjetnik.

A Judita? Ona je prepoznala da su to jecaji njoj posvećenog nocturna, i da je ona uzrok tim jecajima.

Zaplakala je i sama i osjetila je da je učinila nešto što nije bilo dovoljno razmišljeno.

Prošlo je nekoliko bolnih dana, a orguljaša je nestalo. Otkazao je službu i otišao. Kamo je otišao, nitko nije znao. Djevojke su žalile za njim. Nagađale su uzrok njegova odlaska, no nijesu mogle pogoditi. Jedna je doduše rekla da je on zato otišao, jer se Judita udala, no toga nije nitko vjerovao.

Tjedan dana poslije svadbe vidjela je Judita u novinama orguljaševu sliku i ispod nje članak:

Novi umjetnik kompozitor!

Pročitala je članak, pomislila na »Nocturne op. 17.« i dušom joj je prošla tuga.

Mladi mučaljivi orguljaš je iščeznuo. Za kratko vrijeme svi zaboraviše na njega.

A Judita?? Ona je s bolnim srcem čuvala tajnu nocturna op. 17. čiji su joj zvukovi ostali nezaboravni.

JOSIP ZIDARIĆ:

ŽELJE ČITALACA PREMA KNJIŽEVNOSTI

Zacijelo znamo svi iz svagdašnjega života, kako je teško naći i nekoliko ljudi, koji bi najvoljeli čitati književna djela istih pisaca. Ponajviše se jednome čovjeku mili jedno knjževno djelo, a drugome drugo. Dakako da se pisci ne mogu prilogđivati željama čitalaca ,jer se nitko nije rodio, tko bi svemu svijetu ugodio. K tomu pisac piše onako, kako on gleda na svijet. Čitaoci su ljudi različne ćudi pa ponajviše traže onakva književna djela, koja se slažu s njihovim duševnim raspoloženjem.

Ipak bi se dale spomenuti neke općenite primjedbe o književnim djelima što se izdaju u sadašnje vrijeme. Vraćamo se opet na onu staru temu o krizi književnosti. Prigovara se prečesto, da mlađi svijet ne mari za knjigu i ne čita rado, naročito djela domaćih pisaca. Sve to ima svoje razloge. Upravo bi trebalo od samih čitalaca saznati, što oni upravo žele od književnosti, pa bismo onda lakše vidjeli, zašto je nastala kriza književnosti.

U prvom redu treba spomenuti, da je mnoštvo književnih djela koja su poradi silne reklame postala slavna, napisano tek u posljednjih 150 godina evropske prošlosti. Može se mirne duše reći, da je najveći dio tih slavnih djela zao po svojoj sadržini. Upravo možemo reći da je đavao izabrao književnost, kako bi posijao što više očaja u ljudske duše. Čak se i na dnu onih književnih djela koja su naoko vedra, sakriva pritajena tuga, pritajeno očajanje, poradi nevolja ljudskoga života, a te su nevolje bez nade u dobro. Tako je ljudski život shvatilo mnoštvo evropskih pisaca. Neki su svoj očaj prelili u poeziju, u svoje pjesme. Drugi su pisali romane, i u njima su htjeli analizirati ljudsku dušu.

Sjećam se još iz predavanja Dra Ljubomira Marakovića, urednika »Hrvatske Prosvjete«, kako je rekao, da roman nije katolička vrsta književnosti, ili se bar čini, da roman nije katolička vrsta književnosti. U romanima se mnogo analizira, a analiza sve izgrize. Točno se ne sjećam više svake pojedinosti iz govora o toj stvari. Negdje sam jedanput čitao napisano, da svaki veliki ili pravi umjetnik pisac može biti samo realist. Onaj, tko je to napisao drži prema tome pravim književnikom samo realističkoga pisca. No realizam u evropskoj književnosti znači ponajviše takav književni smjer, u kome se prikazuje ljudski život kao nevolja bez nade u dobro.

Faktično je realizam, naturalizam i verizam u biti isto, samo što je realizam nešto blaži u opisima zla, a naturalizam je i verizam žešći.

Evropski su realistički pisci naročito u posljednjih sto do stopedeset godina pisali o ljudma ponajviše tako, kao da je sav svijet pun samih sebičnjaka. Prikazivali su život ponajviše tako, kao da Božji Promisao ne vlada svijetom, već je sve slučaj, priroda, ljudski egoizam. Pisali su o ljudima tako, kao da ljudi nemaju ni slobodne volje, nego rade sve prema nagonima kao životinje. Neki su romani gotovo samo analiza nagona u ljudima. Ono što čovjek želi, to je ovisno samo o građi mozga. Nema slobodne volje, prema tome upravo nema ni grijeha. Čovjek je rob svojih nagona i na neki način nije ni odgovoran za ono što radi.

Možemo reći, da je realizam, naročito realistički roman, gotovo postao specijalna vrsta književnosti za evropsku liberalnu buržoaziju devetnaestoga vijeka, kao što danas naturalizam, naročito naturalistički roman, postaje specijalnom vrstom književnosti za boljševički, komunistički ili marksistički nazor o svijetu i životu.

No nijesu svi romani pisani realistički. Još je jedna vrsta romana. To su romani, što ih književni kritici ubrajaju u romantičku književnost. Zacijelo je najviše tih romana napisano s historijskim sadržajem. Glavna je razlika između realističkih i romantičkih pisaca zacijelo u tome, što romantički pisci u romanima ne očajaju nad ljudskim životom. I u romantičkoj književnosti može biti sablažnjivih strana i ima ih, ali su romantički pisci svoju ličnost sakrili u svojim romanima i pripovijestima, dok iza realističkoga romana kao da viri očajničko lice pisca koji je pisao realistički roman ili realističku pripovijest. Iza naturalističkoga romana kao da viri ciničko, a katkada upravo sotonsko, lice pisca, koji je pisao roman. Baš poradi toga, što romantička književnost ne pokazuje toliko očajnosti poradi ljudskoga udesa, nekako je bliža ljudima kršćanskoga nazora na svijet.

No zacijelo se ne može nikako reći, da svaki katolički pisac mora biti romantik. Ta i evropska književnost pokazuje, da ima i katoličkih realističkih pisaca. Uzmimo kao primjer u najnovije vrijeme norvešku spisateljicu Sigrid Undset.

U srednjim se školama uči, da romantički književnici pišu s više čuvstva, a realistički hladno pišu o životu i prikazuju život onakvim, kakav doista jest. Prema tome bi realizam a s njime i naturalizam i verizam bio nekako objektivniji od romantizma. No u praksi se vidi baš suprotno. Redovito realistički pisci pišu tako, da se jasno vidi piščev nazor o svijetu i životu.

Da se vratimo onoj temi, što je napisana u naslovu ovoga članka. Što žele čitaoci od književnika? Tu mislim na hrvatske čitaoce koji čitaju domaća književna djela. Mislim, da se može u ime čitalaca kazati ovo: Želimo takva književna djela, koja neće samo nemoćno očajati nad životom, nego će čitaoce oplemenjivati i krijepiti u nevoljama života. Kažemo krijepiti, te znači: ojačati karakter, goniti malodušnost, opet uzgajati onakve ljude, koji su bili u Evropi »antemurale Christianitatis«. K tomu bismo htjeli više veselja. Ne mislimo tu na spoljašnje veselje, kakvo se pokazuje često kod ljudi kojima je ćud živahna. Mislimo na veselje čistih duša, koje

i u najvećim nevoljama života nikada ne očajaju, već se pokoravaju onome, što je odredio Gospod Bog. Rekao bih, da je danas već i onim hrvatskim čitaocima, u kojih je oslabio katolicizam, dosta neprestanoga jadikovanja i dijagnoziranja zla, koje mori ljude, kako su to pisali hrvatski pisci u dosta velikoj mjeri. Jednom je profesor Petar Grgec pišući o pokojnome Dru Petru Rogulji napisao, kako je pokojnome Rogulji bilo nesnosno ono neprestano dijagnoziranje o usahlim vrelima, propalim dvorima itd. (»Usahlo« je »vrelo« pripovijest Viktora Cara Emina, a »Propali« su »dvori« pripovijest Janka Leskovara.)

Otkada su Hrvati u devetnaestome vijeku prije sto godina najposlije dobili stalni književni jezik, pomalo je napredovala i hrvatska književnost. Kažemo napredovala misleći time reći, da se pisalo sve više. Nastalo je doba kad su se kao pisci pojavili August Šenoa, Vjenceslav Novak, Ante Kovačić, Ksaver Šandor Đalski, Eugen Kumičić, Josip Kozarac, Josip Eugen Tomić i drugi. No koliko li je negativnosti u mnogih pisaca, negativnosti za uzgoj hrvatskoga karaktera. Uzmimo kao primjer Ivicu Kičmanovića, ono strašno glavno lice iz Kovačićeva romana »U registraturi«. Negativan tip, da je pravi užas. Čovjek, koji se neprestance koleba između dobra i zla. Vlada se, kao da nema svoje volje. Kamo ga postaviš, ondje stoji. Isto su tako negativni i tipovi i iz manjih pripovijesti Ante Kovačića. Naročito spominjem lica iz »Ladanjske sekte«. Jako je negativno lice i Melita u Tomićevu romanu »Melita«. Dalje spomenimo Janka Borislavića i Radmilovića, po kojima su prozvana dva romana, što ih je napisao Đalski. U novije je vrijeme u hrvatskoj književnosti upravo ušlo u modu pisati o najnegativnijim tipovima, što se dadu zamisliti. Pisci su stali izmišljati nekakve karikature pa pišu o njima, kao da su to živi ljudi. Spo,-menimo samo naslove dviju novela Miroslava Krleže. Jedno je »Smrt Franje Kavadera«, a drugo »Smrt Tome Bakrana«. Koliko se sjećam, u časopisu je »Ozonu« napisao Slavko Batušić novelu »Smrt Jude Ivanića«. Rekao bih, da je neko vrijeme Miroslav Krleža imao silan utjecaj na čitalačku publiku, a jako je utjecao i na domaće pisce, naročito na mlađe. No taj će se utjecaj zacijelo pomalo gubiti. Ono nešto drhtavo, nervozno, razdraženo, što je karakteristično za Krležina književna djela donekle je odgovaralo poslije svjetskoga rata duševnoj dispoziciji mnogih ljudi. No pomalo nastaje i među Hrvatima doba treznije mirnoće, pa dodijava svakome ono mnoštvo negativnosti u književnim djelima.

Kad se svršio svjetski rat, nastalo je novo zlo među Hrvatima. Ujedamput se stalo javljati mnoštvo djela stranih pisaca, što su domaći prevodioci preveli sa stranoga jezika. Prigovara se često, kako naša publika malo čita. Treba znati, da se ne može po broju knjiga, koje se rasprodaju po knjižarama, poznati, koliko ljudi čitaju. Možda ljudi čitaju mnogo više, nego se obično sudi prema broju prodanih knjiga. Kako su knjige razmjerno skupe za ograničene gospodarske prilike, u kojima živi najviše naših čitalaca, u malim se mjestima knjige posuđuju iz jedne kuće u drugu. Pritom se kanda vidi i ova loša pojava. Ljudi radije posuđuju drugima loše knjige. Ako se skupljaju knjige na dar kakvoj novoj knjižnici, onda ljudi, koji imaju knjiga, radije daruju ono, što im manje vrijedi. Loših se knjiga ljudi

lako zasite. Tako su naprimjer po našoj provinciji čitali Margueritteove romane »Bećarica« i »Slobodna ljubav«. Sadržaj je tih romana pornografski. No takva se romana ljudi zasite, čim ga pročitaju, tek što prođe senzacija, za koju su htjeli da saznadu. Onda roman daruju ili posude ili će ga i prodati u pol cijene. Možda se koji i zastide, što su to čitali pa se hoće da riješe knjige pošto poto. Ta zacijelo nije u svakoga čitaoca tupa savjest. Kad su stala izlaziti prevedena djela nekih razglašenih stranih pisaca, onda su i po Zagrebu i po provincijalnim malim mjestima ljudi čitali i djela, koja su poradi svoje nevaljaje sadržine dospjela na indeks, popis knjiga, što ih Katolička Crkva zabranjuje čitati bez zasebnoga dopuštenja. Na indeksu su romani Dumasa oca, i Dumasa sina, romani Honoré de Balzac-a, romani Anatola France-a itd. Zacijelo je najviše prevedenih djela izdala »Zabavna biblioteka«. Za »Zabavnu biblioteku« bilo je karakteristično, da je izdala mnogo djela erotskoga sadržaja. Kanda je »Zabavnoj biblioteci« bila želja, da stvori sebi novu čitalačku publiku među velikom masom mlađega ženskoga školovanoga svijeta. Tako su se knjige »Zabavne biblioteke« širile među mnoštvom mlađih činovnica, koje su poslije rata nagrnule u različne urede. Kako se sada čini, prestao je interes i za tu ljubavnu književnost. Život je težak i ozbiljan. Prestaju i natjecanja za ljepotu. Plesovi su umjereniji. Neko je vrijeme poslije rata među francuskim mlađim obrazovanijim ženskim svijetom nastala silna čežnja za raskošnim životom, za lijepim opravama, automobilom, lijepim pokućstvom. Čini se, da je tako bilo i u gdjekojim drugim evropskim zemljama, pa i kod nas. Ipak se i taj mentalitet promijenio u nekoliko posljednjih godina. Uopće se osjeća, da svi živimo u nekakvome prelaznom vremenu, gdje još nije sigurno, što će biti. Tako ljudi traže promjenu u književnosti, jer se mijenja mentalitet čitalaca.

Teško je među Hrvatima ugoditi mentalitetu čitalaca zato, što su Hrvati veoma različne ćudi. Među Slovencima nema takve međusobne razlike mentaliteta kao među Hrvatima. Isto tako nema velikih razlika ni u mentalitetu Srba. U književnosti Srbi najvole realizam, koliko sam mogao opaziti. Njima je jako tuđ onaj romantizam, što se toliko ističe u pripovijestima i romanima Augusta Šenoe. Među Slovencima su nastale razlike po vjerskim nazorima u tome, što su se stali dijeliti na pristaše katoličke struje i na pristaše liberalne struje. Ipak se i u Slovenaca vidi neka prirođena sklonost realizmu. Hrvati su drugačiji. Nemaju jednoličnoga mentaliteta, nego su velike razlike između Dalmatinaca i Međimuraca, Zagoraca iz Hrvatskoga Zagorja i Srijema, Podravca i Hercegovca, Bodula i Slavonca itd.

Zanimljivo je motriti među Hrvatima različne sklonosti prema vrstama književnosti. Evo od katoličkih pisaca piše Dr Josip Andrić u svojoj knjizi »Na Zelenom Otoku (putopis iz Irske)« u poglavlju »Irkinja i Ruskinja«, da mu je Turgenjev prije dva decenija bio najmiliji pisac. Dr Andrić veli, da je naizmjence čitao romane Turgenjeva i svirao sentimentalne »pjesme bez riječi«, što je bio skladao Čajkovski. Prema tome možemo i Dra Andrića ubrojiti po književnim sklonostima među tipične Slavonce odnosno Srijemce, jer uopće Hrvati što stanuju po ravnicama na sjeveru od Save

pokazuju smisao za realizam. Kao primjer spomenimo Josipa Kozarca, Janka Jurkovića, Vilima Korajca itd. Za se mogu reći, da mi se ne mile ruski romani. Ne znači to, da su mi duševno sasvim tuđe one osobe, o kojima pišu ruski pisci. No od ruske književnosti ne možemo mi Hrvati steći koristi za uzgoj svoga karaktera. Kod Turgenjeva uopće nema vjerskoga momenta. Vidiš nevoljnoga ruskoga liberalca devetnaestoga vijeka, kako živi bez prave svrhe. Ženski su likovi u pripovijestima i romanima Turgenjeva simpatičniji poradi svoje čuvstvenosti, ali su muški tipovi pravi jadnici. Turgenjev je napisao »Zapiske suvišna čovjeka«, a mogli bismo reći, da je junake svojih pripovijesti prikazao uopće kao suvišne ljude, kao ljude, što ne znaju, čemu su na svijetu.

Kao što Slavonci pokazuju sklonost za realističku književnost, tako je pokazuju i Ličani Hrvati.

Nasuprot je toj grupi Hrvata, što su po književnim sklonostima realisti, drugi skup Hrvata, koji su po svojim sklonostima romantici. Njima se od domaćih pisaca mili najviše Šenoa, a od drugih im se pisaca mili najviše ono, što je romantičko, nesvagdašnje, tajanstveno i neobično. To su ljudi, koji u književnosti traže, da im se svagdanji život prikazuje drugačiji negoli jest. Za neke bismo hrvatske pisce mogli reći, da su u biti romantici, a upotrebljuju drugu tehniku. Tako sam u jednome predavanju čuo mišljenje, d aje Kumičić upravo romantik, ali upotrebljava tehniku naturalizma. Profesor mi je Petar Grgec jednom rekao, da drži Krležina djela izopačenom romantikom. Zar nijesu književna djela Đalskoga također romantika, koju je Đalski ispripovijedao tehnikom realizma. Nekakve izopačene romantike ima dosta i u djelima Ante Kovačića. Od katoličkih književnika pripadaju u hrvatsku romantiku historijski romani i pripovijesti Dra Velimira Deželića Starijega.

Rekao bih, da se romantičkome skupu Hrvata najviše mile romani Henrika Sienkiewicza. Oni veliki i mali ruski romani s jakom psihološkom sadržinom pokazuju upravo duševnu nevolju ruskoga naroda u devetnaestome vijeku ili upravo silnu duševnu nevolju ruske inteligencije. Ta ruski su romani velikim dijelom neka vrsta ispovijesti duša, koje lutaju i koje se nigdje ne mogu smiriti. Ruska je službena pravoslavna crkva postala neka vrsta okamenine. Onda se iz protestantskih zemalja Evrope tražila kultura za Rusiju, jer je i sam narod u Rusiji zašao u barbarstvo za tmurnih dana mongolske vlasti. Rusi su tražili sreću, istinu i duševni mir od onih, koji su i duševni mir i istinu i sreću sami izgubili.

Drugačiji su historijski romani Sienkiewicza, poljskoga pisca, koji je vedar u svojoj romantičkoj književnosti. Roman »Ognjem i mačem« neće u ljudskoj duši ostaviti sumorna turobna traga pored svega toga, što u romanu čitamo i o najvećim ratnim strahotama. Ali zato čitamo u romanu o ljudima u pravome smislu riječi, o neslomljivim karakterima. Čitaš o ljudima, koji ne očajaju ni u najvećim nevoljama. U romanu vidiš katoličke značajeve. Katoličkim su Hrvatima ti poljski romani blizi.

U novije se vrijeme pojavilo kod nas i to zlo, da su nas neko vrijeme poplavili prevodi ruskih, francuskih i skandinavskih romana. Premda su Francuzi katolički narod, ipak je iz te katoličke zemlje poteklo u posljednjih

150 godina mnogo bezvjerskoga zla. To je ušlo i u francuske romane. Rusi nijesu katolici već su pravoslavci, a skandinavski su pisci protestanti (izuzevši Jörgensena, Sigrid Undset, Mariku Stjernstedt). Opet vidiš uglavnom duševnu nevolju skandinavskih protestantskih naroda. Sve je to tako tmurno i žalosno. Talijan je Guglielmo Ferrero pisao o različnim evropskim narodima. Napisao je i to, kako se čini, da je ljudska sreća otišla u daleke sjeverne evropske zemlje, gdje skandinavski narodi sretno žive, po svojim malim gradićima. Ferrero bi imao pravo, kad bi na svijetu sreća značila samo siguran materijalni život. U skandinavskim državama živi seljački stalež razmjerno dobro. Eno vele, da u seljačkim kućama u Danskoj imaju klavir. Narod živi osiguranim materijalnim životom. Skandinavske su zemlje u mrtvome kutu Evrope pa se Norvežani, Švedani, Danci a donekle i Finci ne trebaju bojati, da će ih koja evropska država htjeti da pokori. Ali jesu li ti narodi doista sretni? Otkuda onaj krik nijemoga očaja u djelima skandidavskih književnika? Što ćemo pozitivno steći mi katolički Hrvati iz književnh djela protestantskih skandinavskih pisaca?

Zanimljivo bi bilo ispitivati ljude, što najradije čitaju. Teško je provesti anketu o tome zato, što je teško i saznati pravu istinu. Pitati ljude, što najradije čitaju, znači pitati ljude za nešto intimno, a toga ljudi rado ne pokazuju. Kad bismo pitali ljude, što jedu koji dan, često bi se ljudi skanjivali kazati bojeći se, da ih drugi ne prezru poradi siromaštva. Tako isto kad bismo pitali ljude što čitaju, zacijelo bi se mnogi skanjivali reći istinu bojeći se, da ih drugi ne bi proglasili natražnjacima, neiteligentnim ljudima, filistrima itd. Nedavno je u jednom zagrebačkom liberalnom časopisu, koji pokazuje ća nekakve simpatije za marksizam, na pitanje, koja se knjiga kome sviđa, bilo odgovoreno, da je najljepša knjiga »Jevreji bez novaca«. To je novo djelo tako zvane socijalne književnosti. Vidite te knjige sa šarenim slikama reklamnim omotima korica po izlozima. Knjige nijesam čitao, ali je jedanput jedan liječnik, Srbin liberalac rekao, da ne možeš naći knjige, u kojoj bi pisac nagomilao toliko zla kao u toj knjizi. Ipak nije život tako zao. Onaj, koji je napisao odgovor na anketu, pričinja se valjda sam sebi modernim duhom, ako hvali nešto, što je po kritici proglašeno kao moderno.

Možda bi sigurniji znak, što ljudi traže u književnosti, bio, kad bismo pitali u knjižarama, koje knjige inteligencija najradije kupuje. Negdje je u novinama bilo napisano, kako je neki knjižar rekao, da su ljudi neko vrijeme kupovali moderne socijalne romane, (ako se tako mogu zvati ona djela, što ih u Zagrebu naveliko izdaje »Biblioteka novinarske zadruge«, Binoza). Ipak je knjižar opazio, da nestaje interesa i za tu vrstu književnih djela. Mislim i sam, da hrvatski mentalitet ne podnoši onakvih književnih djela, kakvi su romani komunističkih pisaca sadašnjega vremena. Te knjige kupuju ljudi poradi mode, ali će to dodijati pomalo.

Društvo sv. Jeronima i Knjižnica dobrih romana trse se, da izdaju književna djela, koja se slažu s katoličkim nazorom na svijest. Dakako da je teško naći književna djela, koja bi s istim zanimanjem čitali svi katolički čitaoci. Ženski svijet poprečno želi čitati drugo nego muški. Da se zadovolji onoj romantičkoj crti hrvatske ćudi, možda bi bilo dobro potražiti

među romantičkim pripovijestima madžarskoga pisca Mavra Jokaja štogod, što bi bilo vrijedno da se prevede. U »Obitelji« je izašla Jokajeva romantička pripovijest »Barun ciganin«. Nekada je prije rata bila prevedena Jokajeva pripovijest »Zoltan Karpathy«.

Bilo bi vrijedno, da se ovako načini neka vrsta ankete i da se kuša istražiti, što upravo ljudi čitaju od onih vrijednih knjiga, koje se izdaju. Ljudi čitaju i zle knjige, jer je ljudska volja sklona na zlo, al se uvijek nađe ljudi, koji će rado kupiti dobru knjigu. Zato vrijedi istražiti, kakve se dobre knjige mile tim čitaocima. Eto i u ovome članku nekoliko riječi o tome pitanju.

ZLATKO DUJMOVIĆ:

ARINA

(Nastavak)

Jednostavna priča koja se ponavlja svaki dan

6

»Hajde, ti mala, evo ti svijetla, pa da mi svršiš danas ovo. Jer ako sutra ne dobijem novaca, nema ni jela. Hajde.« To je majka rekla ni milo ni žustro. Rekla je. Arinino snatranje što ga je volila iznad svega, prekinuto je ipak grubo. Grubom zbiljom.

Dani se nizahu svi međusobno jednaki. Dani proboravljeni u ovoj dosadno namještenoj sobici, polusvijetloj i nalik kakvom zapuštenom kavezu. Arina je malo spremala, malo bockala iglom, malo skoknula do sitničarije. Bez košarice, jer to malo mogla je uvijek donijeti i jednom rukom. I majka je radila. Ali njena nervoza i glavobolja učiniše od ove žene nasrtljivu, izlomljenu, nesnošljivu i bijesnu amazonku. Vikala je na jedinicu često. Poslije bi se pokajala, ali ipak nije htjela barem jednom srdačnom riječi utješiti ovu šutljivu i povučenu djevojčicu. A kada se opet zbog najsitnije kakve stvari razbjesnila, bezobzirno bi stradala i opet Arina. Jer ona bijaše tu u blizini.

Odmicali su dani i žurili su. Nedovoljna i slaba hrana oslabila je ove dvije žene koje je i rad iscrpao. Majka je sedmično po dva i tri dana ležala sva slomljeena nemoćno u krevetu. Arinin pak rad bijaše mnogo, mnogo nedovoljan.

Jednoga dana, dvije godine nakon očeve smrti, Arina je kao uvijek zgrbljena uz prozor bockala po bijelim još neopranim čistim košuljama tuste glomazne gospođe, vlasnice trgovine ručnih radova. U hodniku zatoptaju koraci. U sobu uleti majka. Bijes joj prodiraše iz očiju i iz svega lica.

»Što ti nešto prtljaš na svoju ruku? Susjeda mi reče, kako si staroj trgovkinji rekla, da ćeš jeftinije raditi samo da sav posao dade tebi. Što se ti miješaš u ono što te ne spada? Ima da radiš, a ja ću sve pogoditi. Ti blesava radoznalice.«

Još je izletjelo nekoliko neprijatnih riječi, a onda zavlada nesnosna tišina. Arina, ona je htjela da radi jeftinije za malenkost, a pod uvjetom, da tusta trgovkinja sav posao dade njoj. Arina je već sada intenzivan i umarajući rad htjela povećati samo da dođe do što veće zarade koja bi još

uvijek bila malena. Ona sebe nije štedjela. Htjela je ugoditi majci. A ova je grdi. To nije shvaćala.

Petnaestogodišnja djevojčica stisne zube, upre oči pokunjeno u namreškano šuštavo platno i počne življe bockati, i brže, brže.

Tek su prošla tri dana. Majka, sjedeći nijemo uz peć s vlažnim povezom oko čela, vrtjela je nervozno očima uokolo. Njeni živci su mnogo popustili. A ipak Arina je svoju majku oduvijek voljela. Pogotovu sada otkako je nestalo oca i brata. Na sebe je posvema zaboravila, žrtvovala se kolikogod mogaše, samo da majci bude lakše. Ali ova je tu ljubav izrabljivala. Voljela je svoje jedino dijete, ali suviše malo i suviše neodređeno, a da mu olakša pregalački teški život.

Svakoga je dana djevojka pola sata šetala. Kakve li razlike između toga požudnoga srkanja svježeg zraka i onih svečanih pohoda s ocem u kazalište ili s majkom, ondašnjom majkom od pred preko dvije godine, k slastičaru! Ovo sada bijaše minimum nužde, a ono onda ... zabava, jeftina ali slatka.

Arina je, uvučena u grubu crnu haljinu, koracala. Ne obazirući se i ne gledajući ni na koga. Blijedo voštano lice zacrvenilo bi se pred suncem. Kroz nabrekle purpurne nozdrve srkala bi u se svjež zrak, treperila je tankim usnicama stišćući od navike zubima, a kroz smeđu, posve malo valovitu i suhu kosu strujao je topli vjetar brkajući i zaplećući odijeljena vlakanca.

Ili bi namršteno ali zadovoljno zurila pustim ulicama, kaljužavim i staklenim od prosute vode što je kapala i curila odozgo. Vodenast snijeg zapljuskivao joj licem, crni kaput postao je sprijeda bijel i posut krupnim vodenastim biserima. Kroz šuplje cipele šuljala se oko stopala voda, gmecava. I pištala bi tiho, posve tiho. Arinu je sve to zabavljalo. Ona se radovala što su dugi automobili tako sjajni i čisti. Izloge je sada mogla mirnije promatrati. Pred njima se pružila sva širina puste ulice. Po koja ispitljiva primjedba dokonih prolaznika ustrepterila bi njenu jednoličnu unutrašnjost, ali bi uvijek bezglasno odvrnula glavu. Otegnut zvuk truba i zvonâ, divlji hod automobila i tramvaja koji se drmaju i cvile, osamljeno izvikivanje prodavača novina, stisnuti šapat zbliženih ljubavnika, koji su prolazili, pa onda pogdjegdje još koji najrazličitiji šum. Sve to unosilo je u njenu beskonačnim bockanjem šuštavog platna zamrlu dušu novo raspoloženje života, vesele i svijetle promjene. Veselije bi zatapkala opranim večernjim asfaltom.

Sama djevojka, puna užežene nove jeftine radosti, lutaše dugim rasvijetljenim ulicama. Zaželjela bi kojeg trenutka i slatki kolač od čokolade. Osjetivši vlažnu cipelu i čarapu i sve vlažno oko sebe, rado bi tu mokrinu zamijenila srdačnom toplinom. Ali hod ne bi sada dala nizašto. On je u ukočene mižiće unosio nov život i novu snagu.

7

Šesnaestgodišnja Arina opet je išla, uvučena u grubi crni kaput, proljetnom ulicom. Uz nju je istim tempom išao malo viši gospodin otmjena izgleda. Nešto joj je govorio, ali ona bi samo po kojiput klimnula glavom u raznim smjerovima. Išli su. Pred jednom slastičarnicom stanu. A zatim

uđu. Arina se sjeti zlatnih prošlih dana. Nakon tri godine prviput osjeti u ustima slatkoću kolača! Pa onda prava, prava, ljudska bijela kava! Ona je gotovo zaboravila na njen raskošni ukus. Pa jedan pravi nepatvoreni kakao liker, smeđ poput glatkog furnira. A zatim žarkocrven liker od vanilije. U djevojčinoj je glavi nešto zašumilo, opojno i vrtoglavo. Uz nju se ukočeno smiješio ulašteni gospodin, koji je samo promatrao njeno čisto glatko lice, pravilni nosić, i čelo, i kosu, i cijelo tijelo. Uživao je u izazovnom djevojčinu raspoloženju. I nije htio da ga brzo nestane. Liker, pa još, još. I kolači. Dugi niz raznobojnih kolača: debeljuškastih, crnih i bijelih, visokih i plosnatih, mekih i crnih poput mahagonija. Jela je kolača do sitosti. Užarenih je očiju guckala ljutkasto-slatki liker.

A odnekle, daleko iz druge ili treće prostorije, dopiraše melankoličan zvuk glazbe. Ona, nezaboravna njena melodija ... Melodija koju je jednoć negdje čula i koju nije mogla zaboraviti.

A vani bilo je toplo, vruće. Unatoč večeri. U Arininim su očima sve svjetiljke bile obavite mliječnim kolutom što se protanjio i rasplinuo u daljini. Podatno je naslonila svoju meku ruku, obavijenu u grubi crni rukav, o tvrdu ruku svog nepoznatog pratioca. Ona je naivno, pitomo išla uza nj. Išla je, išla i koracala poslušno. Nemoćno je ušla u kuću. Ovom kuštravom glavicom vrzlo se još živo sjećanje na kolače, i liker, i pravu gustu bijelu kavu. Kavu bez vodenastog mlijeka. Pravu i nepatvorenu bijelu kavu sa žućkasto zaprženim pecivom; mekim, toplim i bijelim pecivom.

Sjela je na meki i namirisani otoman. Sjela je i umorno je legla.

Baršunasta nevina šesnaestgodišnja sirota Arina.

8

A kada je kasno noću, praćena ulaštenim gospodinom, zaplakanih očiju, uletjela u dosadno namještenu hladnu sobu, čula je da majka ne spava. Nije izrečena ni riječ. Ujutro tražeći po džepovima svog grubog crnog kaputa maramicu, naiđe na zgužvanu veliku banknotu. Uplašeno pogleda majku.

»Čije je ovo, mamice? ... Ali da, sjetila sam se. Odmah idem. Možda pogodim onamo. Da povratim.«

Kroz skupljene zube nagrešpana žena piskutne samo jedna promukla riječ:

»Budalo.«

I surovo istrgne banknotu. Pogleda začuđeno mlade oči i uz tvrdi smiješak turi novac u duboki džep zamazane šarene pregače.

*

Arina je bezazleno djevojče. Sa šesnaest proljeća. Ona nije znala zrelo misliti o onom što se s njom dogodilo. Tek: bilo je — lijepo. I ugodno. A majka je nije grdila. Jer inače je majka grdi za svaku sitnicu. Ono što je u sebi osjećala, poslije one proljetne večeri, kao sramotno bilo je za nju mnogo neshvatljivo. Nikada, nikada nije o takvim stvarima razmišljala. Trebalo je najprije učiti. Tata je na to strogo pazio. Pa onda kazalište, kino, igra i šetnje. Oh, toliko toga. A poslije duga i oštra bol: bez brace, bez tate. Počela je shvaćati, da je za majku sudbina bila previše bezobzirna,

a da bi je ona bez štete po svoje zdravlje mogla podnijeti. Trebalo je danima i noćima, uz zahukani ili uz otvoreni prozor, neumorno bockati dugo šuštavo platno. Da se uzmogne živjeti. Mama je na to strogo pazila. Samo najjadnije živjeti. I ništa iznad toga.

A sada, nakon više od tisuću takvih pustih tvrdih dana, njoj otmjen gospodin nudi kolače od kakaoa i čokolade. Nudi joj likere i prave bijele kave. Svega kolikogod hoće. Muti se proljetna glavica, opaja se proljetna vedrina. A majka, njena prava jedina mama, tura novac u svoj džep i sve tako učinjeno odobrava. Zašto? Zar ne zato, da se do sita najede? Da se umiri i da pokuša ojačati oslabljene živce?! Ali svakako: Arina ipak još bocka i bocka. Iako manje, ali ipak bocka. A predveče izlazi na šetnju. Uvijek istim putem. I često susreće onoga gospodina. On je uvijek savršeno uslužan i fin. (I spretan.) Nudi joj i kolače i liker, ali Arina brzo odlazi kući. Priča mami sve. Jela je i kolača, puno. Sita je. Mama će pojesti i svoju i njenu večeru pa će biti sita. Arina je zato presretna. Posiže u džep. Nagrešpana žena požudno gleda. Prevrće rukama ispod široke zamazane pregače. I žvače posljednje zalogaje večere. Arina oprezno izvlači u papiru: iznenađenje — kolači!

»Evo, mamice, i tebi dva kolača.«

??

Arina sja od radosti. Mamu je obradovala. U to čvrsto vjeruje. Nagrešpanu ženu to raduje? Ta gdje je novac? Piskutne:

»Budala.«

I zarine svoje požutjele zube u jelo već zaboravljenog okusa.

9

Opet je Arina šetala ulicom. Sjajnom, bezbrižnom i varljivom. I prišao joj je čovjek. Drugi. Bijaše ulašten, otmjen i ukočen. Ugledala ga je, jer se nametljivo postavljao uz nju. Dobacio bi po koju riječ; Arina im je, bez duljeg promišljanja, priznavala duhovitost. No uistinu te riječi bijahu prokušane fraze ovješene o otrcanu udicu koja hvata lijepe i mlade, ali neiskusne sirote svih staleža.

Arina bijaše svijesna svoje nedotjerane nošnje. Sve osim glave bijaše na njoj neuglađeno. Široka besformna haljina nezgrapno sakrivaše svježe oblike. Ali djevojčino lice govoraše suviše jasno. Svilena put, smeđe obrve povrh blještavih očiju, kuštrava uređena kosa pored vlažnih, dugih i finih karanfilovih usnica stvaraše besprijekornu simfoniju klasično vedre pojave.

Bijaše ulašten, otmjen i ukočen. Kao i onaj prvi. I prema njoj isto onako obazriv. Takva pojava i takve kretnje sugerirale su joj, a ona se protiv otmjene spoljašnje sugestije nije znala braniti.

Nakon šest časaka išao je on u istoj liniji s njom. Ponudio joj je u namirisanoj slastičarnici i mekih kolača i krhkih sladunjavih bonbona. Opojna toplina elastičnih naslonjača, purpurnih kao zrela makova latica, duga debela zrcala, mlazovi svijetla što dopiru u dugim kompleksima iz zidova, i pobožno hodanje ovuda, i prigušeni, daleki, trenutni zveket porculana.

(Nastaviće se.)

P R E G L E D

PERIPETIJA IDEALIZMA U ITALIJI

Povodom filozofskog kongresa

Čitateljima je Hrvatske Prosvjete već poznato razvijanje idealizma u Italiji osobito zadnjih godina, te mentalitet suvremenog talijanskog filozofskog nastojanja.1) Kako je idealizam stekao više pristaša nego ijedan od modernih filozofskih sistema, tako je i u Italiji našao zgodno tlo za svoj kratkotrajni uspjeh. Visoka je idealistička spekulacija istom kasno prodrla u Italiju, u drugoj polovici 19. stoljeća, a raširila se tek od god. 1900., zaslugom dvaju svjetskih filozofa: B. Crocea i G. Gentilea, potonjeg najvećeg talijanskog idealista, najzasluženijeg za raširenje idealizma kod Talijana. Ona je doista u svojoj apsolutnoj dijalektičnoj formi jedna grana velikog stabla njemačkog idealizma koji je uspio da se aklimatizira ispod vedrog talijanskog neba. Upravo ovakva filozofija proživljuje u Italiji u zadnje doba čudne peripetije; sada pobuđuje neobičan zanos svih, sada opet pada u nemilost i promišljenu bezbrigu.

Kant je prvi postavio temelj idealizmu a Hegel ga je usavršio. Transcendentalni idealizam Kanta priznaje samo subjektivni metafizički svijet univerzalnih pojmova i apstraktnih istina, dok niječe svaku mogućnost realnog svijeta. A Hegel nastoji da svlada taj agnosticizam koenigsberškog filozofa. S pomoću Fichteove i Schellingove spekulacije dolazi do pojma Apsolutnoga u kojem je sintetizirana i nepoznata »stvar u sebi« i subjektivni spoznajni »Ja«. Tako osniva objektivni idealizam koji se, s pomoću evolucionističkog razvoja teze, antiteze i sinteze ostvaruje u *objektivni* (moral) *i apsolutni duh* (umjetnost, vjera i znanost).

U 19. se vijeku sa V. Giobertijem talijanska filozofija hoće da prilagodi njemačkoj, ali tek djelima Vere i Spaventa postaje izrazitijom. Gioberti je rekao ne drukčije nego Hegel: misliti je stvoriti, što poslije popunja principom: provare è creare. A, jer je bitna oznaka mentaliteta »dokazati«; problem će njegovih učenika biti: »dokazati stvaranje«. To je učio Spaventa. Stvoriti je apsolutna realnost; stvaranje se dokazuje Mišlju. Dok mislim, stvaram svijet koji nije ništa drugo nego Misao. Ovaj je pojam u svem svojem neizmjernom bogatstvu plod Hegelove Logike. Ovako sam Spaventa rezonira: »Ja se ne razlikujem kao misao od bića; pa propadam kao misao u biću; ja sam biće.« G. Gentile osvjetljuje bitni elemenat hegelijanizma koji je već njegov učitelj Spaventa naglasivao, te postaje začetnikom apsolutnog idealizma. Ali već nastojanja talijanske filozofije, kao i ona evropske, kreću prama nekoj nauci apsolutne imanencije koja bi, kao i apsolutni idealizam, bila u isto vrijeme pravi i apsolutni pozitivizam.

Ako sada pogledamo nauku apsolutnog idealizma i sjetimo se skupa sadanje političke situacije u Italiji, neće nas nimalo začuditi onaj žestoki udarac koji je talijanski idealizam morao da pretrpi. Apsolutni naime idealizam ispovijeda autonomiju razuma koji sam stvara svoj predmet, slobodno ga proizvodi i poznaje vlastite ideje. Jedina su realnost ove ideje; one su jedno što i ona. Dakle ideja opstoji u koliko se aktualno pomišlja, a i predmet opstoji u koliko ga ona aktualno pomišlja. Logično slijedi: negacija bilo koje realnosti, negacija dualizma, mnoštva predmeta i subjekata, imanencija Božja u misaonim subjektivna; monizam.

Ovaj će apsolutni monistički idealizam Gentile definirati kao neku filozofiju fašizma, kao neku nacionalnu filozofiju. Fašizam je, kako je rekao ministar Giuliano, *totalitario*, univerzalan, obuhvata sve sposobnosti čovjeka, kako misao, tako i akciju. Ovo sve potpuno ispunja aktualizam; on je teorija i praksa, misao i akcija. No ipak fašizam nije ovisan o kojem filozofskom sistemu. Aktualizam filozofa Gentilea obuhvata sve filozofske sisteme; fašizam, kaže Giuliano, može da zadrži više filozofija. Gentile shvata, kako je fašizam u stanju da asimiluje razne filozofije. Tako je u VII. nacionalnom filozofskom kongresu u Rimu 1929. aktualizam na vrhuncu svoje moći i slave; potpuno triumfira. Pretsjeda sam G. Gentile, većinom drže referate idealisti, a nazočnost Vođe daje svemu neku službenu sankciju.

1) V. M. *Kniper*, Idealizam u Italiji. Hrvatska Prosvjeta god. XX. Br. 5.

Iza ovog velikog uspjeha moramo konstatovati, da se talijansko bistro nebo idealizma naoblačilo. Oluja se podigla već u aprilu 1930. prigodom famoznog govora P. Orana u Parlamentu, gdje napada idealizam, brani, i ako ne previše, naivni realizam, te nastoji da se izjavi, kako ne postoji nikakva službena veza između Gentilove filozofije i fašizma. Godinu kasnije imao je biti VIII. nacionalni kongres, ali se, odlukom Mussolinija i glavnog pronotora, odgađa za drugu epohu, da bi se što bolje pripravio. Prolazi 1932., ali u tišini. Tek 1933., pročuje se kao munja vijest koja poziva da se što u većem broju prisustvuje nekom »anti-idealističkom kongresu«, koji se pripravlja. Istom se osniva revija »La Sapienza« koja će javno pobijati monističku filozofiju idealista Gentilea i njegovo nepodnošljivo tiranstvo u fašističkoj i kršćanskoj Italiji. Ne samo to. U travnju 1933. drži se u Rimu III. internacionalni hegelski kongres bez ikakva uspjeha. Proti svakog očekivanja, ne pokazuje se ni Mussolini ni Gentile; a što je još gore, ni ministar javne obuke koji je morao da inaugurira kongres.

Sve je ovo dakle davalo naslućivati katastrofu. Apsolutni je idealizam, aktualizam skupa sa svojim autorom G. Gentileom pao u nemilost svojih ljubitelja. Brzo dolaze paralmentarne diskusije u kojima se izjavljuje inkompatibilnost idealizma sa načelima države. No zašto taj nagli preokret? Odgovor nam je vrlo lako dati. U času kad fašizam triumfira u Njemačkoj i brzo da zahvati čitav svijet, nemoguće je da idealizam ostane službenom filozofijom fašizma. To bi drugim riječima značilo da je fašizam produkt hegelijanizma, dakle »made in Germany«, dok je naprotiv eminentno rimski fakat. Apsolutni idealizam nije stalni oslon fašizma, bitno je individualistički i egocentričan, dosljedno vodi do divizje; on vodi akciju i očituje se u njoj. Ali je nemoguće i pomisliti da G. Gentile vodi Mussolinija u Italiji; Vođa je onaj koji upravlja pokretom.

Nego, još je veće razočaranje prouzrokovao idealistima VIII. kongres. Nažalost bilo je vrlo kratko vrijeme da se riprave tako opsežne teme: Filozofija i nauke, Filozofija i politika, Filozofija i škola. Inauguran je 24. listopada prošle godine pod pretsjedanjem F. Orestana, člana Talijanske Akademije. Zapinje nam odmah za oko izbivanje idealista. Ne vidi se Gentile a ni P. Gemelli, uopće je malo nazočnih. Počinje F. Orestano svojim referatom. Govori o prostoru, vremenu, supstanciji, uzroku, efektu i zabacuje tezu Kanta, idealiste i njihov apsolutni subjektivizam. Ako je realizam još problematičan, ono ipak ide više prema stalnosti. Tako u rukavicama otpušta idealizam i naznačuje nam ravnanje novog mentaliteta. Slijede zatim mnogi referati. Samo ću spomenuti profesora Troila, koji referira o problemu Realnog. Uz živo odobravanje izjavljuje da je idealizam bio slijep prema realnosti, da je osiromašio i svršio. On pristaje uz apsolutni realizam. Jedini, uz mrmorenje i protestiranje mnogih profesora, francuski Isusovac P. Boyer koji, čini se, nije shvatio cilj novog kongresa, naglasuje neovisnost filozofije o znanosti.

Sutradan gosp. A. de Stefani govori o Filozofiji i politici. Govorio je uistinu o duhovnom i etičkom karakteru fašističke države. Italija je svoje moralne norme primila od svoje duge tradicije; u skladu s katolicizmom, fašizam hoće da se usavrši u nacionalnom životu.

Treći dan P. Orano predaje, iako sasvim neznatnom filozofskom spremom, o Filozofiji i školi. Ipas ubira burne aplauze, koreći žestoko zlo naneseno mladim generacijama. Poziva natrag probleme života, smrt, religiju, Boga, realističko rješenje. Kategorično tvrdi duboku razliku između fašizma i individuuma koju je idealizam kušao zanijekati.

Ovim je VIII. nacionalnim kongresom čisti i apsolutni idealizam na svojoj smrtnoj postelji žalosno svršio, a aktualni se mentalitet talijanske filozofije zaputio k filozofiji nekog realizma. Kakav će biti taj realizam, vrijeme će pokazati. Stalno je da sistem idealizma već počinje da pada, te kao i drugdje tako i u Italiji, mora da prepusti svoje mjesto vječno suvremenom tomističkom realizmu, objektivnoj istini, »zdravom razumu«. Idealizam traži da izolira čovjeka od milieua onog što ga okružuje, ili bolje ću reći, da ga baci u Platonovo carstvo drugog svijeta, ništa drugo u stvarnosti nije. Dok naprotiv »realizam promatra čovjeka onako, kakav u istinu jest: kao materijalno biće slično svakome drugom. Kao takav, čovjek mora imati, više ili manje, slični način razvitka kako ga imaju sva ostala tjelesa.«1)

Marcel Loje

1) Dr. H. *Bošković*, Problem Spoznaje; izdanje »Duhovnog života«, Zagreb 1931. str. 76.

LIRIKA GRUDE

U ovoj knjižici[1]) nalazimo deset suradnika. Njihova imena abecednim redom jesu ova: Ivo Balentovič, Gabrijel Cvitan, Danilo Čović, Stjepan Hrastovec, Jeronim Korner, Kamilo Križanić, Zvonimir Kuhar, Ivo Lendić, Zlatko Majtin, Vinko Nikolić. Njihova se dob kreće između dvadeset i trideset godina. Ujedinili su se na vrlo simpatičnom programu: da osjete i opjevaju značenje sela i seljaka. Iz uvoda Kamila Križanića saznajemo, da je negativan povod tomu grupiranju dao »proces jednoga književnog debakla u našoj suvremenoj književnosti«. Kao sinovi seljačkoga naroda opazili su, da našoj stvarnosti ne odgovara zastava Krleže, pod kojom se bori »jedna generacija, koja je ostarila prije, nego se je ogledala«, kao ni imitacija Vladimira Nazora. »Nakon ove agonije«, veli g. Križanić, »dolazi, evo, svježi vjetar s naših domaćih brda u pjesmi jutarnjoj seljačkih domova.«

Program bez sumnje lijep i zamaman. Samo hoće li se naći dovoljno snažnih umjetnika i boraca, da ga ostvare? Kada sam god. 1928. prvi puta organizirao suradnju za almanah »Selo i Grad«, imao sam pred očima program prilično sličan ovomu, što ga sada propovijedaju pjesnici, koji su se okupili u »Lirici grude«. Šta više, sedmorica su tih pjesnika slali svoje pjesme »Selu i Gradu«. No meni se učinilo, da bi neki od njih bili slali svoju suradnju i drugim almanasima s oprečnim programom, jer se nijesu previše naprezali da prodru duboko u seoski i gradski život. Još se ne mogu otresti toga dojma ni danas čitajući neke stranice u »Lirici grude«.

Zajedničko je obilježje svih tih pjesnika iskrena ljubav prema selu. No kod toga se opažaju slične pojave kao i kod domovinske ljubavi. Mnogi rodoljubi ne će da vide u svojem narodu nikakvih slabosti ni pogrešaka, nego previše idealiziraju njegovu prošlost i sadašnjost. Drugi opet znadu, da su dužni gledati svoj narod realno i ljubiti ga, bio on u slavi ili u sramoti, bila njegova prošlost neznatna ili slavna.

Pjesnici »Lirike grude« padaju gdjekada u romantiku. To se vidi u Kamila Križanića, koji u pjesmi »Ljeto gradske djevojke« crta opreku sela i grada u ovakvoj antitezi: gradska djevojka imade upale oči i beskrvne usne i »dala bi sebe za takt modernog plesa«; naprotiv seoske »žene rumenih obraza nose jelo« i veselo pjevajući »odlaze stazom na livade«. Čemu ovakva jednostranost u karikiranju grada i u poljepšavanju vanjštine sela? Možda na selu imade manje rumenih obraza nego u gradu, pa ipak to nije nikakvo svjedočanstvo protiv sela. Još više romantike nalazimo u zanosnoj Kornerovoj »Pjesmi seoskog sina«, u kojoj sve kao da pršti od izmaštane metaforike idealiziranog seoskog života. Nešto takvih nerealnih iluzija imade i u »Pismima iz velikog grada« od Zlatka Majtina. Ovakvo je shvaćanje sela još neprodubljeno. Nameće mi se misao, da jedan dio tih pjesnika promatra selo pod vidom svojih đačkih dojmova. Grad znači za njih napor u školi i stradanje u materijalnoj borbi za opstanak. Selo im naprotiv pruža školske praznike, odmor i bezbrižno maštanje. Kod njih dakle seoska idila nije još doprla ni do shvaćanja staroga Teokrita, koji je bio nezadovoljan gradskom hiperkulturom svojega vijeka te se utekao veličanju pastira i ratara.

I sam seoski pejzaž gledaju neki pjesnici »Lirike grude« okom gradskoga izletnika, koji u časovima odmora dolazi izvana na selo i uživa u talasanju žita, u oračima, koscima, javljanju proljeća i drugim idilskim raznježenostima. Najbolji je pejzaž Hrastovčeva pjesma »Oranice u jutro«. Tu doživljavamo u ekspresionističkoj simbolici i pored nešto ukočenih linija i kretnja svježinu i pravu realnost seoske neposrednosti. Naprotiv Jeronim Korner, koji ima inače najvirtuoznije stihove i najsnažniji zamah čuvstva u ovoj zbirci, zapada u romantiku, kada pjeva:

»Umrijet ću jednom sred žita, što zrene,
ko mrak ispijen od sunca.
Grlice bijele ljubit će mene
i bijela nebeska runca.

Umrijet ću tiho sred klasja žuta,
lepršanja grlica tužnih i nježnih.
Oblaci bit će posljednjeg puta
bestjelesno laki i snježni.

»Volio sam oblake lake i bijele
i nebo beskrajno, plavo.
Volio sam grlice nježne i bijele
i polja, što odišu zdravo.«

[1]) Lirika grude. Izdanje »Omladine«. Zagreb, Matičina ul. 2. Uredio i popratio napomenama dr. Mile *Starčević.*

To bit će natpis na mojemu grobu...« itd.

Drugi su pjesnici »Lirike grude« mnogo realniji i dublje srasli sa selom. Tomu je najočitiji dokaz Lendićeva »Pjesma o očevim rukama«. Bez poljepšavanja, bez pretjeravanja i slatkastih ugođaja proživljavamo silnu snagu seljaka, koji prstima melje zemlju, da gladnoj djeci dadne koru kruha, i koji sklapa nespretno ruke, da se pomoli Bogu. Ta bi Lendićeva pjesma bila gotovo klasično savršena, da ono spominjanje »jedinog bogatstva« u posljednjoj kitici nije pretjerana hiperbola, a ono davanje »krvi svoje ispod grla« svakidašnja proza i patos. Realno se gledanje vidi i u Balentovićevim »Zimskim razgovorima na selu« i u Cvitanovoj pjesmi »Zemlja se budi« i u Čovićevim »Opancima moga djeda« i u Kuharovoj satiri »Seljački sin u gradu« i u Nikolićevoj idili »Gorak je zemje kruv«. To nijesu plandovanja đaka ferijalca ni pohodi gospodina, koji vidi samo pometene sobe i zdravu i rumenu čeljad nego su to zanosi i tugovanja ljudi, koji nijesu nikada izgubili organske veze sa selom. Za njih nije selo sanatorij, u kojem će liječiti narušene živce, nego izvor narodne snage, pretstavnik poezije rada i napora, čuvar vjere i poštenja i ujedinitelj prošlosti i sadašnjosti, zemlje i neba. Oni dobrim dijelom prikazuju selo ne samo u odmaranju, nego i u naporu.

Pjesnička je forma u »Lirici grude« gdjegdje vrlo nesavršena. Lendić, koji je inače ugođajima i frazeologijom daleko od naturalizma, postaje banalan, kada govori, kako magarac »put doma hitro strmom stazom praši«, ili čak neukusan, kada veli o istoj životinji: »Kad krepa, crkne ne bolujuć dugo...« Zvonimir Kuhar je zagrebačke dućanske germanizme »lager« i »šlager« upotrijebio čak za to, da poveća mnoštvo srokova. Hrastovec prenosi u liriku zagrebački žurnalistički barbarizam »ponosan na svoj posao«. Korner govori o »globu« i »memlji«. U pravljenju srokova griješe svi osim Križanića, koji razborito upotrebljava srok, gdje mu sam dođe. Griješe Lendić i Korner, koji pokazuju najveći talenat u ovoj zbirci. Griješe Kuhar i Hrastovec, koji inače najviše paze na to pjesničko sredstvo. Za srokove vrijedi pravilo, da moraju biti dobri ili neka se pjesnik ne služi njima. Mi se ne možemo odreći savršenstva, do kojega nas uzdigoše Matoš i Nazor. Novi su pjesnici doduše izvojštili sebi pravo da se koriste u većem obilju slobodnim ritmom i razriješenim stihom, ali to ne znači, da smijemo uši čitalaca vrijeđati ovakvim srokovima: cigare — zažare, o snu — u dnu, razabiru — umiru (Balentović); nespavanja — nadanja, haljina — daljina, telaca — baca, crvenim — zelenim, njenome — bijelome (Cvitan); rabotu — subotu, gospodara — pohara (Čović); skriva — blagosiva (Hrastovec); istina — pričina, djevojčica — ljepotica (Korner); donosi — nosi, šapuću — papuču (Kuhar); drhtale — dale, bez išta (bez se slaže s genitivom!) — ništa (Lendić); razlio — raznio, prekrio — pokrio, pokriva — siva (Majtin); proljeća — sjeća, (Nikolić). A to nijesu svi loši srokovi iz ove zbirke.

Specifčan je elemenat u lirici afektivno duševno raspoloženje, u kojem se mašta igra spontanim naviranjem slika, a misaoni su i osjećajni procesi lagani i duboki. Desetorica pjesnika, koji se pojaviše pred nama u pjesničkom — sit venia verbo — stadionu, nalaze se gotovo u jednakoj liniji napredovanja. Odmakli su naprijed Korner, Lendić, Cvitan, Nikolić i Kuhar. Kod Cvitana kao da već sada vidimo do kraja njegovu sposobnost usavršivanja, koja nam se ne čini previše opsežna. Korner i Lendič imadu pred sobom još velike mogućnosti za jačanje talenta. Vinko Nikolić i Kuhar pokazuju također vrline, koje mogu biti jamstvo sve boljim budućim uspjesima. Nikolić iznosi realne osobine šibenskoga pejzaža i društva: lozu, bajame, višnje, krčenje kamenitoga tla, višnje, suhi kruh sa smokvama, vožnju na čamcu, čitanje Kačića. Kod Kuhara valja pohvaliti naročito, što je on prekinuo monotoniju ugođaja, koja se inače provlači kroz cijelu ovu zbirku, pa je umio da »Liriku grude« obogati i satiričkom žicom.

Lirika sela, koja je u nas još uvijek u povojima, dobila je lijepih prinosa ovom zbirkom, a možda još više poticaja za dalje usavršivanje. Izvan ove zbirke nalazimo boljih primjeraka takve lirike u Kornerovim zagorskim motivima, u Meštrovičevim idilama »Moj mlaji brat« i »Podne na ledini«, u Devčićevu »Povratku iz kravarskih vinograda« i »Zimi« i u nekim Tadijanovićevim pjesmama. No sve je to još premalo. Dalji će razvoj pokazati, koji su pjesnici samo slučajno ili radi mode zalutali u ovo područje, a koji su srasli s njime cijelim

svojim bićem. Lirika sela može da se izrodi u površnost, monotoniju i u maniru, ako njezini zastupnici ne pođu dalje od vanjskoga promatranja seoskih ljudi i krajeva. Treba se otkinuti također od političkih parola i od žurnalističke reportaže. Pred nama iskrsavaju mnogobrojni i opsežni problemi. Jedan mladi pjesnik izjavio je jednom preda mnom, da je sramota, što mi, seljački narod kat' eksohen, nemamo još ni svojih Georgika. Poezija radnoga naroda ostala je u nas još uvijek na Hektoroviću i na Reljkovićevoj didaktici. Barem poezija širih dimenzija. Shvaćajući seljaka kao vjersko, etičko, nacionalno i socijalno biće imadu naši pjesnici priliku da obogate književnost novim proizvodima, koji će obrađivati samostalnije teme i predstavljati originalnije umjetnine. Selo nije samo građa za idilu, nego i za tragediju, komediju, ditiramb i mnoge nove, naslućene i nenaslućene forme. Najbolji dokaz, da je takva poezija potrebita, jest taj, što se na različitim stranama utiru putovi njezinu stvaranju. Zajedničkom suradnjom teorije i prakse mogu se postići golemi uspjesi .A najveći bi uspjeh za nas bio u tom, kad bismo dobili ne samo novu literaturu o seljaku, nego i za seljaka. Zasada se i u »Lirici grude«, kao i u drugim sličnim pokušajima opaža, da su to umjetnine za školovane ljude. Ljubav prema seljaku nameće našim pjesnicima dužnost, da pored seoske lirike za inteligenciju pokušaju ujediniti prvorazrednu umjetnost s najjednostavnijim i najrazumljivijim pjesničkim izrazom i da tako stvore produbljenu književnost za najšire narodne slojeve.

Petar Grgec

MATERIJALISTIČKI NAZOR NA SVIJET

Poznata je činjenica da se sistemi o pojedinim filozofskim problemima međusobno sukobljuju, pa se čini kao da je prirodno čovjeku zalaziti u ekstreme, dok se prava istina nalazi u zlatnoj sredini. Govorili su stari, da je istina teška i rijetki su oni koji potpuno dolaze do nje, pa radije polaze ili prama jednoj ili prama drugoj strani, dok im sredina neprestano izmiče. Tu interesantnu pojavu nalazimo u našim danima u pitanju naziranja na svijet, gdje se sukobljuju dva sasma oprečna sistema, idealizam i materijalizam. Jer dok prvi postavlja ideju kao prvi uslov i osnov svega, drugi se tako privezuje uz materiju, da potpuno isključuje svaku ideju. I danas ta dva tako oprečna sistema imaju svojih pretstavnika kod suvremenih mislilaca, polemizirajući jedan protiv drugoga i dokazujući jedan drugome neispravnost stanovišta.

Pozicija idealizma svakako je povoljnija pa, makar da se u ovim zadnjim danima osjeća sveopća reakcija protiv toga sistema, ipak on može da nabroji par pretstavnika koji zaslužuju ime učenjaka. Osim toga, kod njega možemo naći bar nešto stvarne istine. Uza sve svoje nastranosti i neobično čudne dedukcije kojima bi htio dokazati stvaralačku moć ljudske misli, ipak ovaj sistem ima u sebi nešto što čovjeka privlači: prvenstvo ideje nad materijom. Kad on ne bi u tome polazio u ekstreme, tada bi nam se njegovo tumačenje moglo i svidjeti, i mi bismo u njemu vidjeli simpatično naglašavanje ideje, koja, hoćemo nećemo, ima prvenstvo u svemu, jer je oslon svega onoga što postoji.

Ali, kad je govor o materijalizmu, tom najbjednijom sistemu koji je ikada mogao da izmisli ljudski um, tada se mi nalazimo pred tako naivnim i mizernim nazorom o svijetu, da uistinu ne vidimo ni jedne ideje koja bi nas zadovoljavala. Svesti cijeli sistem svijeta na materiju; kazati da je materija prva i zadnja u svim intelektualnim, umjetničkim i kulturnim pokretima; ne vidjeti ništa drugo iznad one grube materije koju možemo materijalnim osjetima doticati, svakako je znak siromaštva duha koji nije u stanju da se dovine do nečega višega i idealnijega. Upravo, u ovom sistemu bi se pokazivala ona slaba strana naše prirode koja ne može da vidi dalje od sjetila pa, uronjena u materiju, nema snage da se podigne iznad prolaznosti i dođe do spiritualnoga i vječnoga.

Nećemo se zato čuditi što danas ne nalazimo jačih pretstavnika ovoga sistema. Svi pronicaviji duhovi uviđaju da materijalističko rješenje upravo ništa ne riješava, i ono može zadovoljiti samo prosječne ljude koji se niti ne bave ozbiljom filozofijom. Zato, dok krupniji intelektualci, pa i oni izvan skolastike, kao Bergson, Driesch, oštro kritikuju materijalizam i posvećuju svoje duhovne energije pobijanju ovog neodrživog stanovišta, opažamo da se ovaj sistem raširio danas među masom koja ne misli. Aristotel je običavao kazati, kako se vulgarna čeljad ne zna izdići nad sjetilnu spoznaju, pa misle da je sve u onome što očima vide. Zato je materijalizam sa svojim tvrdnjama, da nema ničega iznad sjetilnosti i da je nekorisno govoriti o nekom nevidljivom svijetu, kad se možemo zadovoljiti onim što nam je blizu i što svagdano kušavamo, veoma prikladan sistem za prosječne slojeve i uopće za ljude koji ne vole mnogo misliti, pa se zadovoljavaju samo time da udobno provedu svoj vegetativni život, uživajući u materiji, tom svom konačnom cilju i konačnoj sreći.

Neće nas začuditi ako ne nailazimo u njihovim djelima na onu strogu i naučnu metodu koja je najglavnije obilježje svakoga pravoga filozofa. Kao tipičan primjer jedne takve materijalističke plitkosti može nam poslužiti djelo koje je nedavno izašlo prevedeno na hrvatski a raspravlja o historijskom materijalizmu te mu je cilj da nam dade zaokruženi i obrazloženi znanstveni nazor na svijet.1) Karakteristično je da prevodioci i izdavači te brošure odmah na početku upozoravaju čitaoca da se radi o djelu koje je eminentno »znanstveno«. Sam čitalac će se lako uvjeriti o naivnosti ovoga djela, pa ću upozoriti samo na nekoje krupnije stvari.

Ko je imalo upućen u problem spoznaje, začudiće se kad vidi kako se ovo važno pitanje riješava. Doduše, od autora se ne može tražiti svestrano poznavanje ovoga pitanja, pogotovu ne u djelu koje je namijenjeno široj publici. Zato ne možemo ni očekivati od autora da nam navodi potanje, pa ni u glavnim linijama, sva rješenja koja su postavljena u ovom pitanju. Čak dopuštamo i to da se ne mora osvrnuti na stanovišta koja se protive njegovu gledanju, te bismo se u ovakovoj knjizi zadovoljili da nam je samo iznio i obrazložio svoje lično stanovište. Ali, kad autor djela navodi idealistički sistem te kad dalje u pobijanju tog sistema navodi materijalizam kao jedini izlaz iz neodrživog idealizma, tada on pokazuje da ova pitanja promatra sasma simplistički, te odaje nepoznavanje predmeta koje bi moglo čitaoca sasma lako zavesti u bludnju, kao da bi u povijesti filozofije postojala samo dva nazora na svijet koja bi se mogla izraziti: sve je ideja, izvan koje nema ničega ili sve je materija, nad kojom nema ničega. Prije svega malo je čudno kad naš autor promatra idealiste neograničenim i potpunim spiritualistima, kao da bi oni mislili da ne postoji drugo osim ideje i duha. Istina je, bilo je filozofa koji su došli do tako krajnih konsekvencija (Berkeley), ali kazati da svi idealisti misle tako, neistinito je. Ustvrdiiti zatim da je taj sistem neodrživ, zato što svojim očima vidimo materiju u kojoj se krećemo i od koje se hranimo i živimo, pa to smatrati kao neki znanstveni dobitak, pokazuje, doduše, čovjeka koji je zagrijan za svoj sistem, ali koji misli da se može znanost graditi jednostavnim tvrdnjama. Naročito je to bijedno danas, kad opažamo kako se pomlađuje i obnavlja realistički nazor na svijet, pa nije potrebno da se osvrćemo na skolastike da se uvjerimo, kako je realizam danas jedno od najaktuelnijih rješenja problema spoznaje i uopće gledanja na svijet. Dovoljno je kao dokaz navesti današnje filozofsko strujanje u Njemačkoj, gdje je fenomenologizam najjača struja, u Engleskoj na neo-relizam, u Americi na neorealizam i pragmatizam i u Francuskoj na Bergsonizam. Sve te moderne struje, koje pretstavljaju danas suvremenu filozofiju, udaljuju se od idealizma i dolaze, bar u principu, malo pomalo do realizma, a nije im potrebno da prihvate materijalizam. Neoprostivo je zato neznanje našega autora koje se proteže kroz cijelo djelo, kad on u povijesti filozofije ne vidi drugo nego idealizam i njemu protivan materijalizam. Zato je njemu i kršćanstvo idealizam, zato mu je Aristotel pretstavnik idealizma, zato mu je Bergson koji je inače posvetio, da tako reknem, cijeli svoj život pobijanju idealizma, pretstavnik idealizma. Ovo primitivno pojednostavnjenje može da zavede čovjeka u bludnju, pa i one koji iskreno traže istinu. Autor se ne osvrće ni jednim slovom na kršćansku filozofiju. Međutim, kršćansku misao strpava, kao i Aristotelovu filozofiju, pod kalup idealističke struje. Kasnije, kad je govor o najvećem pretstavniku idealizma, o Hegelu, izlaže njegovu nauku i njoj nasuprot postavlja materijalistički sistem, koji bi genijalno riješio problem materije koju su zanijekali idealisti. Svrstava tako u jednu grupu mislioce koji su radikalno međusobno oprečni kao što je Aristotel i skolastici s jedne strane, a Hegel s druge strane, pa misli da je sve obračunano ako je obračunao s Hegelom. Ne zna, međutim, da je Hegel jedan od najvećih protivnika skolastičke filozofije.

1) *Thalheimer:* Uvod u dijalektički materijalizam. Zagreb, 1933.

Smijeh pobuđuju proizvoljne tvrdnje kojima Thalheimer nastoji rastumačiti, kako je nastao taj njegov konfuzni idealizam. Tako na pr. veli da je za vremena Aristotela i Platona »rad robova bio temelj države i gospodarstva« (str. 4.), pa se zato uzrok tom sistemu nalazi u »potpuno izgrađenom gospodarstvu s robovima kao podlozi grčkog društva« (str. 46). Na isti način je i kršćanstvo nastalo od potlačenih klasa. Nadalje veli, da za vremena Aristotela nije bilo interesa za pitanja prirode, već se taj filozof bavio samo pitanjem kako treba živjeti i kako treba državu urediti, a problemom kako je svijet nastao bavili su se samo pretsokratski mislioci (Tales, Anaksimander i drugi). Međutim, treba najprije upozoriti da pretsokratsko pitanje takozvanih grčkih fizika nije upravo pitanje kako je svijet nastao, nego više od čega je svijet sastavljen, a to nije svejedno. Jedino, ako tako postavimo pitanje, biće nam shvatljiva njihova nauka i razumjećemo njihove teorije o principima tjelesa. Kazati pak da se Aristotel nije bavio tim pitanjima, znači krajnje nepoznavanje njegovih djela. Istina je, Aristotel je na dugo obradio pitanja kako treba živjeti i kako treba državu urediti u svojim monumentalnim djelima o moralci i politici. Ali ta se djela ne mogu shvatiti bez njegovih važnijih i glavnijih traktata o pitanju prirode. Ako Aristotel nije obradio ovo pitanje, onda ne razumijemo što obrađuju njegovi traktati o fizici. Prema tome nema sumnje, da se Aristotel bavio istim onim pitanjima kojima su se bavili pretsokratski filozofi. Zato ih je i opširno u svojim djelima citirao i navodio njihovo mišljenje na mnogim mjestima, tako da danas crpemo njihovu nauku uglavnom po njegovim spisima. Tu nauku pretsokratskih filozofa Aristotel nije ni kompletno odbacio, nego ju je usavršio i upotpunio, spomenuvši kako su oni, kao početnici, došli tek do polovice istine koju je trebalo vremenom usavršiti. Zato s pravom smatramo Aristotelovo doba vrhuncem grčke misli u kojoj su usredotočene kao u sintezi sve istine prijašnjih vjekova. To pocrtavamo naročito zato što je poznato da Aristotel nije zabacio nauke svojih pretšasnika, već ju je, kao marljiv i savjestan istraživač, usvojio i usavršio. Zato ne može biti oprečnosti koju bi autor htio da nađe između Aristotela i njegovih pretšasnika. Dovoljno je samo malo zaviriti u prve stranice njegove metafizike, gdje izlaže na široko nauku grčkih fizika da se uvjerimo, kako Aristotel znači genijalnu asimilaciju vjekovnih tekovina grčkog napora u originalnoj i snažnoj sintezi. I nitko pametan, osim našega autora, neće ustvrditi da je ta sinteza mogla značiti nazadak, tobože zato što je to bilo robovska nauka idealizma.

U svojoj materijalističkoj maniji naš se autor ne boji da u nekim stvarima bude upravo smiješan i djetinjast, kad se, zabacujući općenito usvojene vrednote u povijesti filozofije, zagrijava za sisteme, koje svi danas zabacujemo. Tako na pr., dok svi znamo da su argumenti Zenona protiv činjenice gibanja i prostora jednostavni sofizmi, na koje se ne treba ni ozbiljno osvrtati, za njega ti argumenti nijesu »šala, nego se krije iza toga dublji smisao«. To bi pokazivalo kako se svaka pruga (linija) prije svega dade razdijeliti na beskonačne dijelove, uza sve to da ta ista pruga ne može biti sastavljena od beskonačnih dijelova. Zato će, misli naš autor, Ahil ipak stići kornjaču, makar da je ona beskonačno udaljena od njega. Usto se ne sjeća da u prvom slučaju uzima prugu matematički, dok je u drugom slučaju promatra u njezinoj fizičkoj naravi. Međutim, njemu je svejedno, i on se ne mora obazirati na to brkanje, kad mu je glavno da iz toga izvede svoj genijalni »dijalektički princip«, kojim će unijeti svijetla u cijelu ljudsku povijest.

I time bismo došli do neke *više forme mišljenja,* koja bi se izdizala čak i nad samu logiku. Zato će on postaviti ovaj »genijalni« princip na str. 87., koji glasi: »Ali zdravi čovječji razum nije najviši sudija u pitanjima nauke«. Uistinu, razum po autoru nije drugo nego funkcija materijalnoga mozga, nešto kvantitativno. Misao neće biti pokretač, kriterij istine. Konačni razlog postaviće se u golu materiju, koja je bez života, bez određenosti i bez racionalnosti. O ekonomskom će razvitku zavisiti napredak svih kulturnih vrednota.

Filozofija koju danas zastupa marksizam nesamo je antiintelektualna već je ona i antiracionalna. Upravo, ona je negacija filozofije, jer je negacija racionalnosti. Imao je pravo Aleksijev kad je rekao (Vie Intellectuelle, XXIII. 231—250) da je marksizam religija, ali religija koja se ne da nikakvim razlozima opravdati, makar se razbacivala neprestano znanošću. To je impulsivni pokret za osvajanjem pozicija u čovječanstvu koji nema ništa zajedničko sa znanošću, jer je zapravo negacija znanosti. Sistem naime koji se ne zna podignuti nad materiju; koji misli, da je sve usredotočeno u materiji; koji, konačno, postavlja materiju nad sve vrednote, nije drugo nego skup glomazne bezlične tvari bez ideje i bez obrazloženja. To je sistem koji niječe samoga sebe kad počinje govoriti o nekim nadmaterijalnim, umnim vrednotama. Zato mislim da imamo pravo kazati, da je materijalizam najbjedniji nazor o svijetu, upravo poniženje čovjeka.

H. Bošković

MUKA SPASITELJA NAŠEGA

Misterij dra. V. Deželića sina. Muzički dio od dra. B. Širole

Uvijek je bio apsurd davati u ruke uzvišeni misterij Muke Kristove profesionalnom glumcu bez obzira da li je on vjernik ili nije. To se naročito odnosi na ulogu Krista, Majke Božje, Marije Magdalene, Veronike i apostola. Dati ljepotu katoličkog misticizma, shvatiti njegovu dubljinu, osjetiti njegovu uzvišenost može samo jedan istinski vjernik. Istinski, velim, ne papirnati. Štaviše, baš u samo vrijeme izvođenja potreban je što uži kontakt s tim misterijem, kontakt ne samo meditativni nego i osjećajni. Neposredno pričešćivanje glumaca u Italiji prije izvođenja pasijskih igara pokazalo je lijepe uspjehe. Ali ne smijemo samo podvlačiti taj vjerski momenat a drugo zabacivati prepuštajući se spontanosti vjerskih čuvstava. Potrebna je tu i glumačka sposobnost i vježba, kojom se ne mogu pohvaliti naši diletanti. Hrvatsko katoličko društvo Rodoljub dalo nam je u momentima vrlo lijepu igru izvodeći Muku Spasitelja našega od dr. V. Deželića sina, ali ta je igra bila u cjelini okrnjena, neuravnotežena. Igra nas je zanijela, digla u ekstazu, pa nas nemilosrdno bacila u realnost života. Ne zamjeramo Rodoljubu. Nema ničega bez evolucije. Samo konstatiramo da ne smijemo zastati na ovoj etapi evolucije katoličke glume, da moramo unijeti više solidnosti u naš glumački rad, a zabaciti površnost, koju diletanti svojataju svojoj igri za zabavu. I moramo jednom shvatiti sa kakvom ozbiljnošću, sa kakvom savjesnošću moramo uvježbavati ovakve komade kao što je misterij Muke Isusove. Disonansa između igre i komada dojmila me se to jače što je autor sa tako dubokom proživljenošću osjetio veličinu i gorku ljepotu Golgotskog misterija i u konciznim potezima i s jednom širokom gestom iznio snagom svojeg poznatog pera daleke događaje koji bi zacijelo neodoljivom jačinom oživjeli u našim srcima u punom sjaju, da je igra bila više uravnotežena i dotjeranija. Skromni podnaslov njegova djela, koji govori o radu po starim hvarskim skazanjima XV. i XVI. stoljeća, ne daje povoda za umanjenje hvale onom čovjeku koji pozna te stare tekstove. Jer tu se radi o spontanoj doživljenosti i o zamjernoj režiserskoj arhitektonici. Režija je upravo jedan vrlo važan faktor. Autor je položio gotovo jači akcent na gestu nego na riječ, čija konciznost daje cijeloj stvari dostojanstvenu mirnoću. Djelo je sigurno napisano za veće pozornice. Zahtjevi simultane scene kod takve grandiozne glume ostvaruju se na većem prostoru. Iako je g. V. Rabadan redatelj i scenograf u jednoj osobi, iskoristio prostor do zadnje mogućnosti i na njemu vrlo sretno u srazmjeru s rasponom riješio problem scene i fiksirao situacije, ipak je scenska plastika i čitava stilizacija režije naprosto vapila za većim prostorom. Prostor je krnjio njihovu veličanstvenost. Doduše, bilo je momenata, u kojima je mogao uživati svaki teatarski sladokusac, momenata, u kojima je redatelj publiku naprosto fascinirao svojim vještim sugestivnim baratanjem svijetlom i drugim jakim, a za diletante izvodljivim scenskim efektima. Išli bismo na dugo kad bismo nabrojili sve prinove te režije. Ta režija u mnogome je dostojna snage Deželićeva misterija. Muzika dra B. Širole imala je također draž vjerske spontanosti i priprostosti. Oplemenjujući starohvarske pjesme Muke Gospodinove dr. Božidar Širola je spojio u svojoj muzici i veličinu Golgotskog zbivanja i jednostavnu vjerničku pobožnost. Misterij Muke Kristove, ma koliko on po svojoj veličini zahtijevao patetički ton, njegova uska blizina vjerničkim srcima tražr što jednostavniji oblik. Stoga je vrlo dobra ideja dra Deželića da nije ulogu Kristovu složio u stihovima. Što se tiče drugih uloga, one su napisane u tako jednostavnom osmercu, da nisu bile u neskladu s jednostavnom ljepotom Kristovih riječi. Patetika je stvari možda i zahtijevala stihove drugih uloga, koje dobrim dijelom nisu mogle da se u cjelini uzmu iz

Evanđelja kao Kristove riječi. Jako nam je žao što su diletanti zanemarili riječ. Stihovi autorovi izgubili su u mnogome svoj čar u njihovoj dikciji. Premda, nije to ni tako jako pokudno u vrijeme kad se i u našem teatru ne pazi toliko na riječ, koliko bi se moralo. Nakon čisto prijateljskih opazaka našim diletantima, moram neke pojedine pohvaliti. U prvom redu Marka Radmila kao Krista, gđicu Piljak kao Mariju i g. Crljena kao vraga, pa onda Pilata (Perić), Judu (Tomac), farizeja (Ferić), Specijara (Kaurić).

Nadamo se da će druge godine naši diletanti savjesnije, u cjelini, obraditi ovaj snažan misterij dostojno režiran. Ako u tom uspiju što im od srca želimo, postigli su jako mnogo. Više rada, više ozbiljnosti, jer talenat je tu!

J. Korner

UREDNIŠTVO JE PRIMILO:

Dr. Stjepan *Bakšić,* Kuda srlja čovječanstvo, Jeronimsko svijetlo, br. 1., Zagreb 1934., Izd. Društva sv. Jeronima, cijena Din 1. — Dr. Aleksander *Bilimovič,* Uvod v ekonomsko vedo, Kosmos, zbirka poljudno znanstvenih in gospodarskih spisov, Ljubljana 1933., Jugoslovanska knjigarna. — Đuro *Cezner,* Gospin plač, Jeronimsko svijetlo, br. 2., cij. Din 1. — Božidar *Širola,* Napjevi Gospina plača, za orgulje ili harmonij, Zagreb 1934., Izd. Društva sv. Jeronima, cij. Din 10. — Stjepan *Devčić,* Lirika, Zagreb 1934., Vlastita naklada, cij. Din 20. — Fran *Erjavec,* Zbrano delo, uredil Anton *Slodnjak,* sv. I., Ljubljana 1934., Jugoslovanska knjigarna. — Fédération Européenne des Ukrainiens à l'Etranger. La Famine en Ukraine, Ses horreurs, ses causes et ses effets, Bruxelles 1933, Imprimerie E. Heyvaert 102, Rue de la Victoire, cij. frs. belg. 5 — (1 belga). — Dr. Mihovil *Kombol,* Antologija novije hrvatske lirike (Sto godina hrvatske književnosti 1830.—1930., sv. 6), Zagreb 1934., Minerva nakladna knjižara D. D. — Petar *Kreml,* Licitarsko srce, Popevke, Zagreb 1934., Vlastita naklada (Narodna Prosvjeta). — Božo *Pavlović,* Odrazi jedne mladosti, Pjesme, Šibenik 1934., Naklada piščevih drugova (»Kačić«). — Svetislav *Petrović,* Tri ljubavna života (Goethe, gđa. Récamier, Alfred de Musset, Beograd 1934., Izd. knjižarsko preduzeće Geca Kon D. D. — Pavle *Popović,* Milovan Vidaković, Beograd 1934., Izd. i Knjiž. preduzeće Geca Kon D. D. — Dr. Mile *Starčević,* Lirika grude, Omladinska knjižnica sv. 2., Zagreb 1934., Izd. »Omladine«, Matičina ul. 2.

P. n. gg. suradnike, pretplatnike i sve koji upravljaju pisma i pošiljke uredništvu, molimo da izvole uvažiti novu adresu: DR. LJUBOMIR MARAKOVIĆ, uredništvo Hrvatske Prosvjete, ZAGREB, GAJEVA UL. 36 vila. — Kako je omot lista štampan za čitavu godinu unaprijed, molimo da se ne uzme u obzir adresa koja je tamo štampana, jer više ne vrijedi.

Izdaje „Kolo Hrvatskih Književnika" u Zagrebu. — Naklada „Jeronimskog Književnog Društva" u Zagrebu. Uređuje i izdaje za „Kolo Hrvatskih Književnika": Ljubomir Maraković. — Tisak Zaklade Tiskare Narodnih Novina u Zagrebu. — Za tiskaru odgovara: Vladimir Kirin, Deželićeva ulica 2.